

Євгенія Рукавіцина

ЄВГЕНІЙ БОЛХОВІТІНОВ І БІОБІБЛІОГРАФІЯ УКРАЇНИ

Розглядається внесок митрополита Євгенія (Є.О.Болховітінова) в біобібліографію України за матеріалами його власної бібліотеки, що знаходиться у ЦНБ ім. В.І.Вернадського.

Про багатогранну діяльність відомого російського та українського вченого-історика, Київського митрополита Євгенія Болховітінова (1767-1837) і значення його досліджень для Росії, Грузії та України написано чимало статей і кілька ґрунтовних монографій¹. Проте навіть до 225-літнього ювілею вченого не було видано ні повного зібрання його творів, ні об'єктивної наукової біографії, ні біобібліографічного покажчика², що зумовлено значною втратою і розпорошеністю архіву митрополита, а тому й недостатнім вивченням його біографії та творчості. Зокрема, це стосується таких тем, як історія власної бібліотеки та архіву, видавнича діяльність київського періоду, взагалі його внеску в історіографію, пам'яткознавство, сфрагістику, біобібліографію України, що потребують поглибленого розгляду.

Болховітінов був одним з основоположників вітчизняної біобібліографії, систематизував досвід попередніх друкованих і писемних джерел, додав до своїх видань записи усних переказів про діячів минулого й матеріали своїх сучасників.

Підготовлені ним «Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина греко-российской церкви» (СПб., 1818; Изд. 2-е. СПб., 1827; Репринт. - Leipzig, 1971) та виданий уже по смерті автора «Словарь

русских светских писателей, соотечественников и чужестранцев, писавших в России» (М., 1838; Изд. 2-е. М., 1845; Репринт. - Westmead, 1971) тривалий час були якнайнеобхіднішими довідниками для фахівців з історії церкви, культури, права, писемності, друкарства, музики, архітектури, театру, медицини... Переклад німецькою мовою з дещо видозміненим текстом і порядком розміщення статей (з алфавітного на хронологічний) здійснив Ф.Штраль - «Das gelehrte Russland» (Leipzig, 1828). Ці капітальні праці прирівнюються до першоджерел, оскільки матеріали, якими користувався вчений і на які він посилається (створюючи у такий спосіб своєрідний путівник тогочасних книгозбірень і сховищ), втрачені або сконцентровані по найбільших бібліотеках та архівах Росії й України.

Незважаючи на цілком припустимі й зрозумілі помилки (не завжди вичерпні біографії, неточні дати), враховуючи хиби давніх реєстрів, неякісні копії документів, рідкісність стародруків, словники митрополита Євгенія у біобібліографічному плані (з публікаціями змісту, складу чи навіть текстів окремих пам'яток) - основа подальших розшуків для інших науковців, непересічне явище свого часу.

Болховітінову, як енциклопедично освіченій особі,

було нелегко висловлюватися відкрито в своїх друкованих працях (тому вони здебільшого анонімні чи підписані чужим ім'ям). Але в приватних листах (на жаль, нині майже втрачених або опублікованих уривками) він несподівано розкривався. Даремно радянські вчені приписували йому реакційність мислення - він був справжнім просвітителем, який набагато випередив свій час. Просто особливості натури (надзвичайно скромної, як відзначали його сучасники), часті переїзди у зв'язку з переміщеннями по службі, архієрейські клопоти не давали змоги завершити значні праці («История России», «История русской церкви»). Також він готував і не закінчив видання «Змиевы валы», лише процензував рукопис і замовив гравіювати план у Москві (1836)³. Для його епохи притаманне збиральництво, акумулювання основних джерел, тому зібраними матеріалами здебільшого користувалися інші дослідники, навіть не згадуючи імені митрополита Євгенія.

Часто виявлялася марною і його діяльність у різних церковних та урядових комісіях (офіційно не були прийняті підготовлений ним проект Благодійного комітету, значно змінено план реорганізації духовної освіти). Не встиг він також утвердити наукове історичне товариство в Києві, хоча й покладав великі надії на Духовну академію, планував і керував дослідженнями історичного напрямку, для чого заснував зі своїм другом-меценатом Євгенієм-Румянцевською премію для їх публікації⁴. Це явно виходило за межі богословської освіти. Митрополит взагалі сприяв академічним справам, захищав своїх підлеглих, бо були наміри «навіть знищити Київську академію та перетворити в семінарію»⁵. Порівняно зі своєю попередницею, Києво-Могилянською академією, як духовна установа (з 1819), вона втратила риси світського центру, але все ж залишилася всеслов'янським закладом з традиційно глибокою класичною підготовкою, як до відкриття університету св. Володимира, так і надалі⁶. Діяльність митрополита Євгенія київського періоду хоч і не оригінальна за тематикою чи осмисленням джерел, але винятково ґрунтовна і, головне, масштабна. Він керував археологічними розкопками Десятинної церкви і Золотих воріт, допоміг утвердитися багатьом талановитим дослідникам. Разом з ректором М.Максимовичем та професорами університету В.Цихом, С.Орнатським, С.Зеновичем, І.Даниловичем, митрополит заснував перше пам'яткознавче товариство у Києві - «Временный комитет для изыскания и сохранения древностей» (1835)⁷.

До митрополита Євгенія і його бібліотеки зверталися не тільки студенти й викладачі, а й історики, колекціонери, письменники - С.Шодуар, Г.Олізар, Г.Розенкамф, Й.Величковський, М.Погодін, І.Царський, С.Богущ-Сестренцевич, Д.Бантшиш-Каменський, В.Каразін, Г.Успенський, П.Гулак-Артемівський, І. та О.Мартоси, М.Берлінський, Т.Падура... До того ж листувався митрополит з багатьма професорами академії та університетів Росії та Західної Європи.

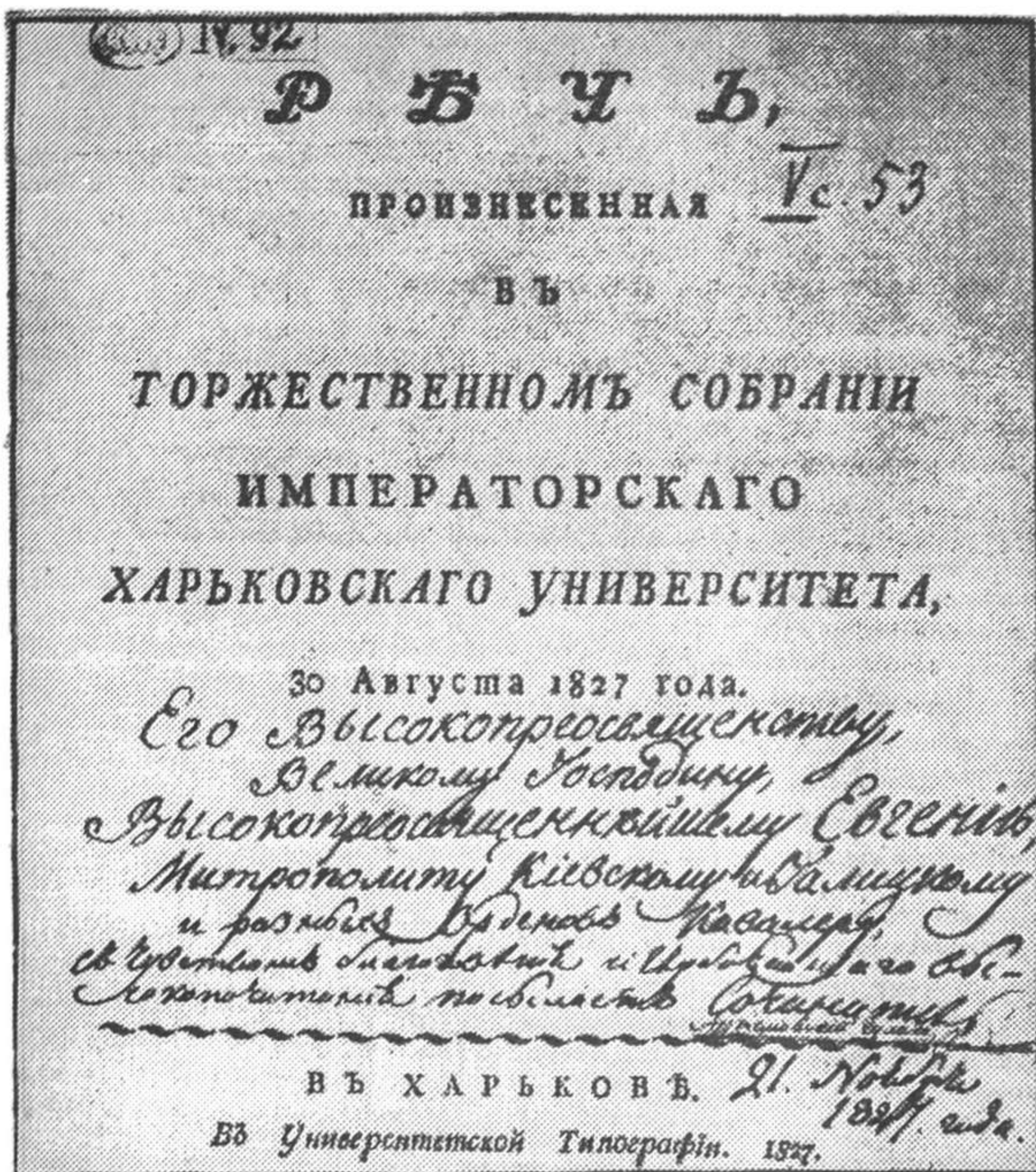
«Про наукове багатство, що було під рукою Євгенія, і я - живий ще свідок ...», - писав у спогадах М.Максимович, - я мав щастя... бачити його любов до поширення знання. Хоч у будь-якій пам'ятці була потреба для моїх лекцій, я знаходив у нього негайно готовий посібник. Де, крім нього, я міг би дістати, приміром, «Хожденіє» Даниїлове, в той час ще не видане? Коли доводилося читати про Феодосія Пе-

черського, Євгеній повідомляв мені «Послання Ізяславу», переписане для нього рукою Востокова ...»⁸ Своїми матеріалами митрополит безкорисливо ділився з іншими бібліографами для їхніх видань (йдеться про В.Сопикова, П.Бекетова, К.Калайдовича, М.Каченовського, М.Греча, П.Кеппена)⁹. І.Снегирьову він передав усі рукописи, зібрані для своїх словників. У 1838 р. вийшов єдиний том з доповненнями самого Снегирьова, а М.Погодін, відкупивши ці рукописи, нарешті видав словник повністю (1845).

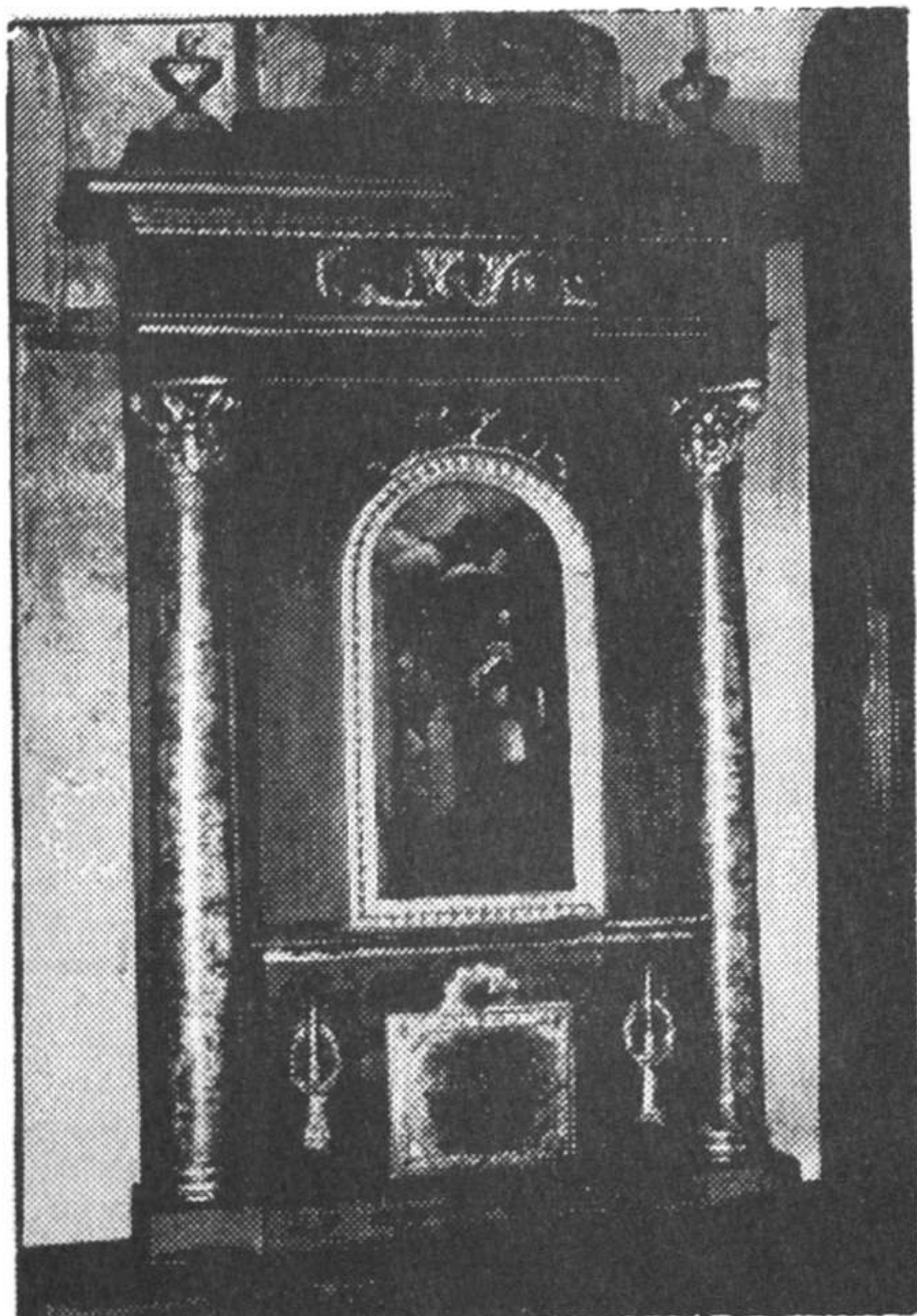
Процитуємо листи до В.С.Сопикова, якому саме митрополит подав ідею підготувати капітальну російську бібліографію, надсилав і рекомендував різноманітні посібники: «... чудове такого роду видання німецькою мовою... «Російська бібліотека» ... містить опис усіх перекладних та оригінальних книг російською мовою... Вона створена Христіаном Бакмейстером ... 12 томів, ось Вам найбагатше джерело ...» (1807); «Вчора ... надіслав я до вас 6-ть зошитів каталогів різних старих книжок ... Раджу ... мій «Новый опыт исторического словаря» ... Там тисячі дві книг, знайдете і давніх і нових авторів, з означенням і років і місць видання... Радив би я вам у передмові каталога надрукувати історію російських друкарень, а почерпнути її можете в «Друге просвещения» 1806... у статті про Іоанна Федорова» (1807); «Загляньте в Московську синодальну бібліотеку, там чимало ... церковних книжок. Зверніться й до Бантшиш-Каменського: у нього в Архиві багато польських видань, та й каталогів чимало» (1810)¹⁰.

А соратнику по гуртку М.П.Румянцева П.І.Кеппену, з яким детально обмірковував слов'янознавчі студії, митрополит писав: «Честь і слава тим бібліографам і бібліотекарям, які, прирікаючи себе на невдячну працю в матеріальному плані, складанням покажчиків полегшують працю вченим у відшукуванні статей і здобувають право на вдячність від імені науки...»¹¹

Протягом багатьох років митрополит дружньо листувався з відомим книгознавцем та бібліографом В.Г.Анастасевичем. Безліч подробиць тодішнього науково-видавничого процесу можна віднайти в опублікованих листах (з чого можна судити про важливість втрачених). Зокрема, митрополит писав: «На сором наш, не можна не визнати, що закордонні слов'янські племена давно випередили нас увагою до своїх мов, і навіть малі задунайські нащадки слов'ян раніше за нас склали свої граматики й словники, а Польща мала вже золотий вік своєї словесності, поки ми не мали ще мідного...» (1813); «... десяток чи два віддрукованих оригіналів склали б основу нашої палеографії, не всі можуть дістати оригінали, а з відбитків можна всякому робити спостереження, і тоді швидко дізналися б ми, скільки якого віку у нас книжок, яких маємо ще безліч по монастирях та архівах... Поляки і про це почали думати раніше за нас. Але, по правді кажучи, їм можна випереджати нас; бо й перша просвіта проникла до нас від них же через Малоросію» (1813); «Надсилаю ... біографію Сопикова, мною написану... Прочитайте і, коли що знаєте, поправте, додайте, скоротіть і поверніть. За вашим завданням думав, було, я тут включити історію бібліографії російської, але побачив, що цієї оповіддю треба буде відняти у небіжчика честь першества; бо перший систематичний у нас бібліограф - Бантшиш-Каменський, а перший алфавітний і ґрунтовний - Новиков. Але до числа бібліогностів чи рецензентів не можна Сопикова і віднести... Щодо цього в нас честь першості належить Міллеру...» (1821)¹².

●
Гулак-Артемовский П.П.
Речь. - Харьков, 1827. -
Книжка с дарчим написом
П.П.Гулака-Артемовского. -
ЦНБ ІР, ф. ІУ, № 92.

●
Надгробок-кіот
митрополита Євгенія
(Болховітінова) у
Стріпській бниному
вітарі Києво-Софійського
собору.

Привертає увагу особлива пристрасть митрополита Євгенія до біобібліографічних видань (він їх випишував навіть з-за кордону), каталогів, систематичних списків різних видавництв та книгарень, об'яв, листівок з усієї Російської імперії. У нього було дійсно зібрання вченого - рукописи (XI - поч. XIX ст.) і книги (XV - поч. XIX ст.), необхідні для історичних досліджень. В основному це - старовинні наукові трактати, твори грецьких та римських класиків, новіші німецькі, французькі, польські, російські історичні дослідження, поезія і проза, різноманітні енциклопедії, лексикони, довідники, словники з усіх галузей знань та періодика його часів, а також географічні, історико-археологічні атласи, карти, альбоми гравюр, монети...

Остаточного каталога бібліотеки (приблизно 12 тис. назв, з них 3 тис. рукописів) так і не було складено. Перші описи рукописних матеріалів зробили О.Востоков, В.Анастасевич, друкованих - С.Покровський. Митрополит користувався каталогом 1825-1826 рр.¹³, в якому було записано частину псковського зібрання (решту він одразу передав Київській духовній семінарії)¹⁴ та придбане в Петербурзі. Також він не раз передавав свої книжки й рукописи до академії¹⁵ та лаври. Найцінніше роздарував колегам-ученим, науковим товариствам, навчальним духовним закладам усієї Росії, а те, що залишилося, заповів передати бібліотекам Києво-Софійського собору, Київської духовної консисторії¹⁶, академії¹⁷ та семінарії.

Книги в його бібліотеці були розміщені за систематично-форматним принципом. Окремі розділи - «Загальна історія і біографії» (110 назв), «Російська історія і географія» (231 назва). У 1838 р. зібрання митрополита було розподілене¹⁸, але майже через століття знову об'єдналось у фондах Всенародної бібліотеки України (нині ЦНБ), на жаль, не окремо, а по різних відділах та колекціях.

Зокрема, в каталозі рукописів Києво-Софійського собору¹⁹, описаних М.І.Петровим, навіть виділено окремий розділ «бібліографія». Більшість номерів раніше належали саме митрополиту Євгенію. Деякі з них - його автографи, інші - замовлені ним копії чи подаровані йому списки різноманітних реєстрів пам'яток писемності й друкарства Росії, України та Західної Європи. Цікаві каталоги монастирських і церковних бібліотек: Новгородського Софійського собору, Волокаламського монастиря, Воскресенського й Златоверхо-Михайлівського соборів, Псковського кафедрального собору, Києво-Печерської лаври. Також навчальних закладів (Архангельської, Новгородської, Калужської, Псковської семінарій, Київської духовної академії) і Друкарської бібліотеки (Москва) та архієрейського дому (Устюг). Надзвичайно багаті приватні колекції - Ф.Толстого, І.Нечаєва, П.Леванди, Д.Устимовича, Я.Марковича, С.Міславського, М.Румянцева. Серед автографів митрополита - чимало нотаток біобібліографічного характеру. Приміром, «Роспись книжной лавки И.И.Глазунова» (1802) на 260 с. з 75 арк. доповнень Євгенія до 1806 р., а також «Разные собственноручные заметки и выписки» на 142 арк. (реєстри видань розкольників, церковних отців, богословів, проповіді, ноти, каталог грецьких рукописів) тощо.

Слід зазначити, що науковий доробок митрополита в галузі російської історіографії, біобібліографії докладно досліджувався такими вченими, як Є.Ф.Шмурло, М.І.Полетаєв, О.Ф.Бичков, І.М.Кауфман, Л.С.Мацевич, М.П.Лепехін, І.І.Колесник²⁰, а щодо

України - лише побіжно згадувався (О.М.Лазаревським, І.І.Малишевським, Н.А.Фаворовим, В.С.Іконниковим, Ф.І.Титовим, В.І.Щербиною, М.П.Василенком, М.І.Марченком, В.О.Гавриленком, В.В.Кравченком, В.Г.Сарбеем, Н.А.Шип)²¹.

У словниках митрополита Євгенія зібрано ряд імен письменників, які пов'язані з Україною своїм походженням (місце народження, дитячі роки, виховання, освіта). Також ще з часів Київської Русі немало обдарованих освічених осіб різних націй едали свої життєві долі з православ'ям, наукою і мистецтвом України та Росії. Вся давня писемність - старослов'янською, латинською, грецькою, польською мовами, пізніше староукраїнською і просто українською (у словниках Євгенія названа малоросійською чи польсько-російською), - віднесена до російської літератури. Друковані твори багатьох духовних письменників, які уособлюють культурний простір України, Польщі та Білорусії, теж зараховані до російських.

Але, враховуючи те, що загальних біографічних чи енциклопедичних українознавчих видань протягом XIX ст. так і не з'явилося, а друкувалися тільки окремі обласні чи фахові, словники митрополита Євгенія стають, по суті, і першими біобібліографічними довідниками в Україні.

«Словарь достопамятных людей Русской земли» (Т.1. - М., 1836; Т. 2 -3. - СПб., 1847) Д.М.Бантшиш-Каменського не охоплює такої кількості саме українських діячів, як у праці митрополита. До того ж, у 1-му томі взагалі просто передруковано ряд біографій (серед них - Н.М.Амбодик, Г.І.Базилевич, М.С.Березовський, Д.С.Бортнянський), а інші відредаговані, причому як джерело вказано «Словарь исторический» митрополита Євгенія.

Формально Болховітінов продовжив справу, розпочату М.І.Новиковим в «Опыте исторического словаря о российских писателях» (1772), бо перший об'єднаний варіант своїх словників він надрукував у журналі «Друг просвещения» (М., 1805-1806) під назвою «Новый опыт исторического словаря о российских писателях». Ці біографії привернули увагу й відразу були перекладені німецькою мовою В.Гейдеке (Russische Merkur.- Riga, 1805). Але Євгеній не просто розширив стислі характеристики Новикова чи доповнив перелік імен. У деяких біографіях малознаних або зовсім забутих діячів він не зміг віднайти нові дані, але всі інші настільки відрізняються (не лише кількісно - з 317 письменників стало 268 духовних та 451 світський, а й обсягом та фактографічним наповненням), що красномовно засвідчують високий рівень історико-критичних вимог ученого.

Багато в чому митрополиту прислужилися окремі праці (С.Косова, А.Шльоцера, В.Татищева, М. і Д. Бантшишів-Каменських, М.Карамзіна, Г.Міллера, Ф.Бентковського, І.Болтіна, І.Раковецького, А.Лерберга, Й.Стріттера, М.Щербатова, Й.Лелевеля та ін.), літописи, хроніки, історико-статистичні описи (деякі з них довго не публікувалися за життя митрополита і по його смерті, а до нашого часу вони взагалі не збереглися) історіографів-попередників, різні документальні матеріали (грамоти, акти), а в галузі бібліографії - А.Селлія, Х.Бакмейстера, Ф.Шторха, Ф.Аделунга.

Основним друкованим біографічним джерелом з історії України стали, зокрема, матеріали Димитрія Ростовського «Роспись митрополитов киевских, с кратким летописанием», «Роспись ректорам Академии Ки-

евской» з доповненнями В.Г.Рубана (Московский любопытный месяцеслов на 1776 год». - М., 1776, с. 54-120 та ін.). Примірник цієї книжки зберігається у відділі стародруків та рідкісних видань (далі - ВС, Гр.3793). Численні рукописні доповнення до тексту свідчать, що вона належала саме митрополиту Євгенію. У ще одному виданні В.Г.Рубана - «Любопытный месяцеслов на 1775 год» - теж були списки митрополитів та опис Білоруської єпархії, а в книзі «Краткая летопись Малыя России с 1506 по 1776 год» (СПб., 1777) - стислі дані про українських архієреїв та гетьманів.

Митрополит Євгеній мав на меті підготувати науково систематизований довідник діячів Російської імперії та іноземних учених, які прислужилися її культурі й науці і творили різними мовами, а також перекладачі: «...наскільки можливо й відомо було, вміщено життєписні, а особливо вчені обставини...; означені також час і місце видання їхніх творів; у багатьох місцях додані різні відомості, що належать до загальної суспільної, церковної та наукової російської історії. Іноді додано про них і висловлювання критиків. При всьому бажанні зібрати повніші про все те відомості, належить визнати, що чимало чого ще не вистачає цьому творінню, яке потребує праці не однієї людини, а цілих товариств для вдосконалення...»²² Таким чином до списку Болховітінова потрапили не лише князі, царі, церковні ієрархи, а й воєначальники, дипломати, урядовці, академіки, професори, видавці, композитори, інженери, лікарі... Тому його праця стала підґрунтям для подальших фахових довідників. До речі, як додаток до словника 1827 р. було видрукувано незначним тиражем «Хронологический и азбучный список» усіх цих письменників (78 с.) зі зверненням посприяти у поліпшенні тексту книжки (КДА, В ХХХУІ.7/225).

Зі списку М.І.Новикова митрополит у словниках чомусь взагалі не згадує Михайловського, Платона Петрункевича (1700-1757), С.Савицького, А.Топольського (?-1744), К.Флоринського (?-1744), Іоасафа Хотунцевського (Хотунцевича, ?-1759), Платона Малиновського (?-1754), Маркела Радишевського (?-1742). Стислу довідку про Феофіла Несина було надруковано О.Ф.Бичковим разом з іншими біографіями з рукописних матеріалів. Також М.П.Лепехін додав з доповнень митрополита Євгенія прямо в книзі «Словаря» 1827 р. біографії Леонтія Боболінського, Іова Борецького, Мартина Бронсвського (Христофора Бронського, Філалета).

Крім названих знаменитих словників, Болховітінов мав й інші праці, котрі теж частково створені за хронологічно-біографічним принципом. Він відредагував переклад твору А.-Б.Селлія «Каталог писателей, сочинениями своими объяснявших гражданскую и церковную Российскую историю» (М., 1813 і 1815) та «Хронологию великих мужей» (не видана). Разом з Амвросієм Орнатським підготував шість частин вкрай необхідної і часто цитованої «Истории российской иерархии» (М., 1807-1815). Перший том митрополит уже в Києві заново відредагував (у 1827 р.), а над перевиданням решти томів за розпорядженням Св. Синоду працював до кінця життя. У цьому виданні описана історія духовних центрів України (лавр, монастирів), навчальних закладів (академій, колегіумів, семінарій) з короткими відомостями про ігуменів, архімандритів, ректорів та префектів. Двічі (у 1823 та 1836 рр.) зі своїми коментарями та доповненнями він видав «Киевский синопсис» з важливим для української

історії доповненням «сучасних розписів великих князів, царів та імператорів всеросійських, польських великих князів та королів, литовських великих князів, удільних російських князів, митрополитів Київських і всієї Росії, малоросійських гетьманів, намісників князів, воєвод литовських, польських і російських, генерал-губернаторів, губернаторів, польських кастелянів і комендантів російських, які начальствовали в Києві з 1320 р. й донині; також монголо-татарських великих ханів та удільних кримських».

Видано ним прекрасно ілюстрований «Киевский месяцеслов с присовокуплением разных статей к Российской истории и киевской иерархии относящихся» (1832; «Полный христианский месяцеслов». - К., 1845). Але найпопулярнішими були ґрунтовні праці митрополита, які донині не втратили наукової вартості, - взагалі вперше здійснене «Описание Киево-Софийского собора и киевской иерархии» (1825 і 1847) та «Описание Киево-Печерской лавры» (1826, 1831 та 1847). Адже в них теж синтезовані відомості поч. ХІХ ст., а в додатках вміщено віднайдені та зібрані митрополитом невідомі документи, численні реєстри імен історико-культурних діячів, біографії церковних ієрархів України (у стислих і доволі розгорнутих варіантах), з кожним наступним виданням точніше датовані, об'єктивніші у висвітленні подій, кращі в літературному оформленні статей. Особливо важливі окрема «Глава 7, содержащая историю киевской иерархии» (История Киево-Софийского собора..., с. 57-291) з описом 67 митрополитів, єпископів (православних та уніатських), останній з яких сам Болховітінов, та додаток 41 - «Краткое сведение о начале Киевской академии, ее прежних учреждений, обыкновениях, порядке и переменах» (с. 226-234), де перераховані всі ректори та префекти.

Використовував митрополит і рукописну «Палінодію» З.Копистенського (1621), «Патерикон» С.Косова (К., 1635) і, звичайно ж, слов'янські «Патерики» (К., 1661 та 1702), «Краткое историческое описание Киево-Печерской лавры» (К., 1795) С.Міславського, панеґрики, служби. Він мав багато списків та копій літописів: від М.Маркевича - «Хронограф» Густинського монастиря, від О.Малиновського - «Київський літопис» та ін. «Максимович, приміром, свідчить, що ще до видання Бодянським Літопису Самовидця багатьом любителям малоросійської старовини, і в Києві і в Харкові, було відомо декілька його списків, і навіть у нього самого ще в 1835 р. був старовинний список його, одержаний від митрополита Євгенія...»²³

У свої словники митрополит додатково вводив справжні історичні огляди, які не дарма пізніше передруковувались як окремі ґрунтовні статті з історії звичаєвого права Київської Русі, книгознавства, літератури. Приміром, при біографії «Іоанн Федоров» - історію слов'янського книгодрукування, при статті «Волков Ф.Г.» - історію театральних вистав, де згадує князя Володимира, історичні та духовні драми Д.Ростовського, Ф.Прокоповича, Г.Кониського, С.Полоцького: «...матерію всіх цих київських драм складала священні історії та діяння святих, як то було і у Франції... Київські студенти під час вакацій своїх, мандруючи Україною та ближніми російськими містами, іноді ляльками в маленькому ящику, який називається вертеп, а іноді й самі грали ці п'єси... з фарсами... хоча великороси охоче збиралися на ці вистави, але самі ніде ще не насмілювалися зачинати їх у себе» (Словарь, 1845, т. 1, с. 86-89).

Також митрополит Євгеній мав безпосереднє відношення до першої російської енциклопедії свого часу (М., 1825. - Т. 1-3), але незавершеної, а потім ще й втраченої. На це вказує його листування з видавцем С.Селівановським²⁴.

Єдиним ґрунтовним свідченням заслуг митрополита в галузі української біобібліографії є анотований покажчик «Українські письменники: Біобібліографічний словник. Т.1. Давня українська література (XI-XVIII ст.)» (К., 1960). У ряді випадків укладач Л.Є.Махновець вказує, що перші біографічні відомості належать саме митрополиту Євгенію. Посилається він іноді на деякі його статті 1821-1822 рр. у журналі «Сын отечества», «Словарь исторический» 1827 р. або на «Словарь русских светских писателей» 1845 р., але не враховує перші статті 1805-1806 рр. у журналі «Друг просвещения» та перші видання цих же словників, що значно змінює витриману ним хронологію. Деякі біографії зустрічалися раніше в панегіриках, службах та в оглядових статтях журналу «Вестник Европы», проте вони були ще й у виданнях В.Г.Рубана, словнику М.І.Новикова, яких зовсім не враховує Л.Є.Махновець.

Щоб не повторювати різноваріантні переліки імен, подаємо за алфавітом найцікавіші характеристики історико-культурних діячів України.

Баранович Лазар (1620?-1693) - архієпископ Чернігівський, ректор Київської колегії. Писав вірші, повчання: «Труби словес» (К., 1674), «Меч духовний» (К., 1666) та ін. «Цей пастир був свого часу славний вченістю і тим, що захищав православну віру... Він завів у Новгороді-Сіверському друкарню, з якої вийшло чимало церковно-служебних і повчальних книжок» (Словарь, 1827, т. 2, с. 5-7; також у М.І.Новикова). «Меч духовний» у своїй бібліотеці мав митрополит Євгеній.

Барський Василь Григорович (Плака, Альбов, 1701-1747) - чернець-мандрівник. Навчався в Києві, Львові, подорожував 24 роки Польщею, Німеччиною, Угорщиною, Австрією, Італією, Грецією, Палестиною, побував на о.Кіпр, в Аравії, Сирії, Румелії, Єгипті, Болгарії, Валахії, Молдавії. Вів щоденник. Помер у Києві, через 35 днів після повернення з мандрів. Щоденник поширювався спочатку в списках. Видати його збиралися С.Тодорський, О.Розумовський, а здійснив лише В.Рубан - «Пешеходца Василия Григоровича Барского... путешествие к Святым местам» (СПб., 1778), проте невдало відредагувавши: «...замість того, щоб пропонувати читачам те, що писав Григорович, він відсилає їх... до Бішінгової «Географії», до статей, перекладених з «Енциклопедії» і тому подібне. Жаль... що в книзі цій не видані авторські малюнки, тобто все ще слід нам шукати списків, у яких вони в більшості випадків не втрачені» (Друг просвещ., 1806, ч.3, N 9, с. 235-240; Словарь, 1827, т.1, с. 67-75; також у М.І.Новикова). «Путешествие» (СПб., 1785) В.Барського було в бібліотеці митрополита Євгенія.

Беринда Памво (?-1632) - письменник і видавець, «родом з молдаван, а пострижений в Ієрусалимі... Звідти на початку XVII ст. приїхав у Київ і призначений був наглядачем у новоствореній там при Лаврі слов'янській друкарні... Зверх того Памва створив слов'яноноруський лексикон, над яким... працював довго, вибираючи слова з тлумачень і перекладів Максима Святогорця, Мануїла Ритора та інших, і тлумачачи їх польсько-руською або малоросійською мовою, що вживалися тоді в Києві... Лексикон цей після

Зизанієвого, зовсім короткого, є другим у слов'янонорусів» (Словарь, 1827, т. 2, с. 150-151).

У бібліотеці митрополита Євгенія були видання «Лексикона» з його власними доповненнями до тексту - 1627 р. (ВС, Кир.1111, - причому блок книжки розшитий і заново опрацьований з чистими аркушами, на яких першим залишив свої доповнення Іриной Фальковський), а також 1653 р. (Кир. 785).

Василь Волинянин (XI ст.) - автор повісті про осліплення князя Василька, внесеної Нестором до «Повісті временних літ». Митрополит Євгеній посилається на думку М.М.Карамзіна (Словарь, 1827, т. 1, с. 65).

Віталій (?-1640) - перекладач «Діоптри» (Вільно, 1642; Кутейно, 1651) з грецької мови (Словарь, 1827, т. 1, с. 76).

Володимир-Василь Мономах (1053-1125) - князь Київський. Видане О.І.Мусінім-Пушкінін «Поучение Мономаха» (СПб., 1793) митрополит вважає цінним «багатьма описами давніх звичаїв виховання та способу життя наших князів» (Сын отечества, 1821, ч. 71, N 28, с. 79-80; Словарь, 1845, т.1, с. 84).

Галатовський Іоанікій (?-1688) - ректор Київської колегії. «...Малоросійські православні церкви спільною радою обрали... для виправдання православ'я двох найславніших на той час богословів: Чернігівського архієпископа Лазаря Барановича та архімандрита Іоанікія Галатовського. Для цього Галатовський і викликаний був з Литви до Чернігова.» Написав багато творів: «Ключ разумения» (К., 1659; Львів, 1665), «Небо новое» (Львів, 1665; Чернігів, 1677; Могилів, 1699), «Месія правдивий» (К., 1669,1672), «Боги поганські» (Чернігів, 1686), «Душі людей умерлих» (Чернігів, 1687) та ін. (Друг просвещ., 1806, ч. 6, N 11, с. 123-127; Словарь, 1827, т.1, с. 228-232; також у М.І.Новикова, В.Г.Рубана).

Гізель Інокентій (?-1683) - з пруської реформатської сім'ї, чернець та архіандрит Києво-Печерського монастиря, ректор Київської колегії. Щодо «Синопису» Є.Болховітінов зауважує: «Книга ця, сповнена помилок і невиправлень, однак не є власним твором Гізелевим, а скорочена ним або кимось іншим при ньому, а деінде доповнена з Хроніки Феодосія Софоновича... Але позаяк до видання Ломоносового «Краткого російського летописца» не було ніякої іншої друкованої Російської історії, то цей єдиний «Синопис» багатократно друкувався...» (Друг просвещ., 1806, ч. 4, N 11, с. 70-71; Словарь, 1827, т.1, с. 197-200; також у В.Г.Рубана). «Синопис» (СПб., 1735) був у бібліотеці митрополита Євгенія.

Данило Паломник (XI-XII ст.) - ігумен, який описав свою подорож до Палестини (1113): «...цей Даниїл сам був родом або проживав на околицях Чернігова... Стиль у записках його схожий зі стилем Літопису Нестора, якому він був сучасником. Список його «Хождения», зведений з багатьох, представлений уже в 1816 р. в Московське товариство історії та старожитностей російських» (Друг просвещ., 1806, ч.1, N 3, с. 266; Словарь, 1827, т.1, с. 111-112). У даному разі Болховітінов не вказує, що цю працю підготував він сам, але все одно її так і не використали. Список «Хождения» зберігся в бібліотеці митрополита Євгенія.

Домецький Гавриїл (?-1710?) - архіандрит Новгородського Юр'євого монастиря, помер у Києві. Частина творів його залишилась у списках в Патріаршій, Софійській Новгородській та інших бібліотеках. (Друг

Ироническая Песнь о походе на половцы

ИРОНИЧЕСКАЯ ПѢСНЬ

О

III. 2 47

ПОХОДЪ НА ПОЛОВЦОВЪ

УДѢЛЬНАГО КНЯЗЯ НОВАГОРОДА-СВЕРСКАГО

ИГОРЯ СВЯТОСЛАВИЧА,

ПИСАННАЯ

СТАРИННЫМЪ РУССКИМЪ ЯЗЫКОМЪ

ВЪ ИСХОДѢ XII СТОЛѢТІЯ

съ переложеніемъ на употребляемое нынѣ нарѣчіе.

Издана в Санкт-Петербурге в 1800 году — Печать Императорского Училища Царскихъ Писарей

МОСКВА

Въ Сенатской Типографіи,

1800.

просвещ., 1805, ч.4, N 11, с. 161; Словарь, 1827, т.1, с. 76-77).

Заруцький Афанасій (?-1720?) - протопоп Новгород-Сіверський. Рукопис його «Толкования на евангелиста Иоанна» (1717) зберігається в Олександрівсько-Невській академії (Друг просвещ., 1805, ч.2, N 4, с. 60; Словарь, 1827, т. 1, с. 59).

Земжа Тарасій (?-1632) - проповідник, коректор і розпорядник друкарні Києво-Печерської лаври, ректор Київської колеї. Йому присвятив епітафію А.Кальнофойський в «Тератургімі» (К., 1638). (Словарь, 1827, т.2, с. 263-264).

Зизаній Лаврентій - автор перших слов'янських «Граматики» та «Азбуки» з лексиконом та «Изложенієм о православної вірі» його брата, Стефана Зизанія (Вільно, 1596). Митрополит Євгеній наводить детальний опис цих рідкісних видань. Також вказує «Поученіє» Стефана (Словарь, 1827, т. 2, с. 1-4). У своїй бібліотеці митрополит Євгеній мав ці твори.

Іоанн II Добрий (?-1089) - Київський митрополит, за походженням грек, автор «Послання» Іакову Чорноризцю, надрукованого в «Русских достопамятностях», перекладеного С.Герберштейном («Regum Moscoviticarum Commentarii»). (Словарь, 1827, т.1, с. 251-252).

Кальнофойський Афанасій - чернець, автор «Тератургімі» (К., 1638) польською мовою «з деякими духовними роздумами. У цій книзі знаходиться чимало історичного про Печерський монастир, і різні написи з надробків...» (Друг просвещ., 1805, ч. 2, N 4, с. 60; Словарь, 1827, N1, с. 58). На примірнику з бібліотеки митрополита Євгенія збереглися його власні примітки (BC, R1427, N 2).

Карпович Леонтій (1580?-1620) - єпископ Володимирський і Берестейський, автор «Казанье двоє» (Єв'ю, 1615). (Смотрицький М. Казанье на чесний погреб. - Вільно, 1620; Словарь, 1827, т. 2, с. 7-8). Твір Л.Карповича був у бібліотеці митрополита Євгенія.

Кипріан (?-1406) - митрополит Київський, серб за походженням. Автор грамот, перекладач та упорядник «Степенних книг»: «Цей пастир був першим відновником по нашестю татар занепакої освіти в Росії. Він привіз до нас кілька слов'янських перекладів різних церковних... книг, що збереглися в Задунайських слов'янських поколіннях... Більша частина найдавніших у нас рукописів на пергаменті суть Кипріанового віку і, здається, вивезена з Сербії». Автограф його «Службеника» - у Патріаршій бібліотеці в Москві. Щодо інших перекладів «Кормчої» («Номоканону») Євгеній звичаєм додає окремі міркування. (Друг просвещ., 1806, ч.4, N 12, с. 267-269; Словарь, 1827, т.1, с. 320 -329; також у В.Г.Рубана, В.М.Татищева).

«Книга степенная царского родословия» (М., 1775, ч. 1-2) митрополитів Кипріана і Макарія з примітками Є.Болховітінова є в ЦНБ (BC, Гр.132-133).

Кирик (1108-?) - дякон і домашник у Новгородському монастирі (Словарь, 1827, т.1, с.330). Тут же вказано про статтю митрополита Євгенія «Сведения о Кирике, предлагавшем вопросы Нифонту, епископу Новгородскому» (Тр. и лет. ОИДР, 1828, ч. 4, кн.1, с. 122-129) з публікацією тексту твору Кирика «Учение иже ведати человеку числа всех лет».

Кирило Філософ (?-1233) - митрополит Київський. «З творів його багато слів знаходиться в бібліотеці Волоколамського Йосифового монастиря між рукописами» (Словарь, 1827, т.1, с. 333; також у В.Г.Рубана).

Кирило II - митрополит Київський, який у 1274 р.

відкрив «Собор, на якому узаконено 12 Правил церковних справ і ... духовенства... зворушливою Промовою, а ще зворушливішою завершив...» Латинський переклад - у книзі «Specimen Ecclesiae Rutenicae» (Рим, 1733 і 1734) І.Кульчінського (Словарь, 1827, т.1, с. 333-334).

Кирило Туровський (1131?-1182?) - єпископ: «Як сказано в його життєписі, з юнацьких літ він суворе чернече життя і притім прославився багатьма душеспасенними творами ...» (Словарь, 1827, т.1, с. 330-333). Про видані К.Калайдовичем твори Кирила в «Памятниках словесности XII века» коштом М.П.Румянцев митрополит Євгеній висловлювався критично.

Клим Смолятич (XII ст.) - за свідченням літописів «був вельми навчений філософії та богословії і вчитель церкви православної, якого раніш у Русі не було, і чимало книг для навчення народу написавши видав» (Словарь, 1827, т.1, с. 337-338; також у В.Г.Рубана).

Климовський (Климов) Семен (XVII-XVIII ст.) - козак Харківського полку. Його рукописна книжка у віршах «О правде и великодушии благодетелей» (1724) - в Імператорській бібліотеці. Інші твори - «О правосудию начальствующих» (1724) та пісня «Не хочу я нікого» («Іхав козак за Дунай»), яка стала народною (Сын отечества, 1821, ч. 73, N 42, с. 78; Словарь, 1845, т.1, с. 286; також у М.І.Новикова).

Козачинський Мануїл (Михайл, 1699-1755) - за походженням поляк, народився в Ямполі, навчався в Київській академії. Був префектом та викладачем у Славонії (м.Карлівці, 1733-1737) та Києві (1739-1746). Став ченцем у 1740 р., помер архімандритом Слуцького монастиря. Писав драми, панегірики, курси філософії (Словарь, 1827, т.1, с. 74-75; також у М.І.Новикова).

Копицький Григорій (Георгій, 1717-1795) - архієпископ Білоруський. Народився в Ніжині, навчався в Київській академії, де потім викладав і був ректором (1745-1755). У 1757 р. відкрив школу в Могилеві, там і помер. Автор драми, проповідей, віршів, курсів логіки, філософії (Друг просвещ., 1805, ч.4, N 12, с. 249-253; Словарь, 1827, т.1, с. 92-96; також у В.Г.Рубана).

Копицький Ісайя (Купинський, ?-1640) - митрополит Київський. «Будучи старшим Богоявленського Братського монастиря, він заснував там готель і училище і сам бул першим учителем». Обидва його твори («Ліствиця» та «Алфавіт духовний»), рукописи яких знаходяться у Московській патріаршій бібліотеці, не видані (Словарь, 1827, т.1, с. 211-212).

Копищенський Захарія (?-1627) - архімандрит Києво-Печерського монастиря. Автор «Омїлії» (К., 1625) та знаменитої «Палінодії», «в якій, крім захисту нашої церкви, є багато історичних повідомлень, що пояснюють становище Російської і, найголовніше, Київської ієрархії, а особливо початок і причини Унії з відхиленням усіх суперечливих догматів та вчень римської церкви. Книга ця досі залишається в рукописах. Оригінал за підписом автора - в Києво-Печерській лаврі, а списки її знаходяться в бібліотеках Патріаршій та інших». Митрополит Євгеній називає також Азарія, автора «Книги о вірі єдиной» (Могилів, 1625), але це псевдонім Копищенського. Книгу було видано (1620-1621?) у Києві (Друг просвещ., 1806, ч. 4, N 10, с. 49; Словарь, 1827, т.1, с. 20, 187-189, 305). Список «Палінодії» XVII ст. митрополит Євгеній подарував бібліотеці КДА (ЦНБ ІР, ф. 301, N 114 п).

Косов Сильвестр (?-1657) - митрополит Київський. Його «Патерикон» (1635 р. польською мовою) - знамените видання: «Залуський у Каталозі своєму про що

знигу пише, що вона надивовижу рідкісна (*opusculum stupendae raritatis*). Але це тому, що польські уніати й католики в Малоросії завжди намагалися знищувати книги, написані на захист православ'я і надруковані в малоросійських друкарнях. Із сього-то небагато таких книг уціліло і в тамтешніх бібліотеках. Можливо, це є причиною навіть знищення давніх тамтешніх архівів» («Панегірик», К., 1658; Словарь, 1827, т. 2, с. 204-206). До речі, ця книга була в самого митрополита Євгенія з його численними примітками (ВС, R.1427, N 1).

Костянтин (Василь) Костянтинович Острозький (1526-1608) - автор грамот проти унії, покровитель освіти. Син гетьмана. «Цей князь, родом з нащадків Володимирових, був одним майже з усіх Волинських і Литовських князів, який зберіг у ХУІ віці православ'я ... супроти всього насилля і гоніння від папістів та уніатів... і перший насмілювався між ними відкрито друкувати церковні слов'янські книги. Щоправда, в описі Києво-Печерської лаври сказано, що ще в 1531 р. батько його, Острозький князь Костянтин Іванович подарував цій лаврі з Острозької друкарні букви і всі знаряддя, що належать до друкарської справи, і з 1533 р. нібито почалося в тій же Лаврі і друкування книг. А Бакмейстер (в «Опыте о библиотеке и кабинете С.-Петербургской Академии наук») говорить, що в Острозі почалося друкування книг з 1549 р. Але, можливо, обидва ці свідчення треба розуміти про друкарню польських букв...» Далі митрополит Євгеній пише про І.Федорова, перераховує всі видання з Острога, деякі книжки зі Львова, Вільно, Стрятина, Могилева, Почаєва, Києва, підкреслюючи: «А від київської друкарні походять чернігівська, новгород-сіверська, уневська та ін. Всі ці друкарні утримали шрифт острозьких букв, що різняться від московських...» (Сын отечества, 1821, ч. 69, N 15, с. 15-21; Словарь, 1845, с. 302-306).

У бібліотеці митрополита Євгенія були «Біблія» (1581) та «Книжиця» Василя Суразького з приміткою власника на першій сторінці біля фрази «о єдиной истинной православной вере»: «Слова Константина Константиновича Острожскаго. Напечатано въ Острогѣ 1588 г.» (ВС, Кир. 649).

Лещевський Варлаам (1704?-1774) - префект Київської академії, автор «Грецької граматики» латинською мовою (перевидувалась багато разів). «Бібліотеку свою, що складалася з 743 іноземними мовами і 129 російською, заповідав він віддати в Київську академію...» (Друг просвещ., 1805, ч. 3, N 9, с. 233-234; Словарь, 1827, т.1, с. 63-64; також у М.І.Новикова).

Леванда Іоанн Васильович (1734-1814) - протоієрей Києво-Софійського собору. Його твори надруковані (СПб., 1821, ч.1-3). «Але видавець не мав вірного й повного списку, і тому не вистачає і в цьому виданні вельми багатьох Повчань та Слів, а ті, що в ньому знаходяться, багато в чому не схожі з оригіналами..., а ще невправніше надруковані. Є ще зібрання його Листів різного змісту, готових уже до видання» (Друг просвещ., 1806, ч. 4, N 12, с. 219; Словарь, 1827, т.1, с. 289; також у М.І.Новикова.) «Речи» (1795-1796) І.Леванди збереглись у конволюті митрополита Євгенія (ВС, Гр. 2383, N 52-54).

Лука Жидята (Жирята, ?-1059) - єпископ Новгородський, перекладач (Словарь, 1827, т. 2, с.10).

Максимович Іоанн (1651?-1715) - митрополит Тобольський. Народився в Ніжині, навчався в Київській колегії, за рекомендацією гетьмана Мазепи висвячений на архієпископа Чернігівського. У Чернігові він засну-

вав семінарію, а також видав багато прозових та силабічних віршованих творів: «Театр нравоучительный» (1703), «Алфавит собранний рифмами» (1805), «Осм блаженств евангельских» (1709) та ін. (Друг просвещ., 1806, ч. 4, N 12, с. 218; Словарь, 1827, т.1, с. 287-289; також у М.І.Новикова).

Максимович Манасія (?-1758) - ректор Київської академії. Писав вірші та богословські трактати (Словарь, 1827, т. 2, с. 41; також у М.І.Новикова, В.Г.Рубана).

Могила Петро Симеонович (1596-1647) - Київський митрополит. Народився в Молдавії, син волоського князя. Навчався в Парижі, служив у Польщі, постригся в ченці в Києво-Печерській лаврі (1625), митрополит з 1632 р. «...після вступу в управління митрополією, негайно відібрав від уніатів кафедральну церкву святої Софії, оновив її і знову освятив; ... А також відновив Десятинну... Потім першу увагу звернув він на вдосконалення Київських училищ ... і тому-то Академія Київська довго іменувалася Києво-Могилянською, і сам він у заповіті своєму назвав її єдиною своєю заporукою... виклопотав у 1633 р. від польського короля ... особливий привілей цій академії на заснування при ній і друкарні; ... подарував свою бібліотеку...» Основні видання П.Могили: «Літургіаріон» (К.,1629), «Краткий катихізис» (К.,1645; Львів,1646; М.,1649) польською та українською мовами, в останньому - з перекладом слів на полях; «Требник» (К., 1646), «Ліфос» (К., 1644; під псевдонімом Євсевій Пімін); повчання, зокрема, про Хрест Христовий (К., 1632), вірші та ін. Проте найзнаменитішим його твором стало «Православне сповідання віри», яке друкувалося грецькою (Амстердам, 1662, 1672; Бухарест, 1699), латинською (Лейпціг, 1695), церковнослов'янською (М., 1696,1702; К., 1712; Чернігів, 1715; СПб., 1717), німецькою (Лейпціг, 1727; Вроцлав, 1751) та ін. Щодо історії видання цієї книги: два варіанти грецькою та латинською мовами П.Могила оприлюднив на православному соборі в Яссах 1643 р., де вона «розглянута, виправлена, схвалена і для остаточного затвердження надіслана до східних патріархів». Для детальнішого ознайомлення митрополит Євгеній пропонує «Рассуждение о Книге, именуемой Православное исповедание веры» (СПб., 1804), проте не вказує, що це його власна праця. Відносно ще одного ймовірного твору П.Могили - «Російської історії або Літопису, що знаходиться нібито в Києві за його підписом», - нічого не відомо (Панегірики 1630-1632 рр.; Вестник Европы, 1813, ч. 72, N 21, с. 35-44; Словарь, 1827, т. 2, с. 156-164; також у М.І.Новикова, В.Г.Рубана).

У бібліотеці митрополита Євгенія були «Православное исповедание веры» (М., 1783) та різні списки творів і заповіту П.Могили. До КДА у 1827 р. він передав свої «Замечания на книгу «Ліфос или Камень» Петра Могили» (ЦНБ ІР, ф.301, N 117п).

Мужиловський Андрій - протоієрей Слуцький і Копиленський, автор полемічного антиуніатського твору «Антидот» 1629 р. (Словарь, 1827, т.1, с. 38).

Наливайко Дем'ян (?-1627) - історико-культурний діяч, переклав з грецької мови І.Златоуста, видав «Лікарство на оспалий умисл чоловічий» (Острог, 1607) зі своїми передмовою та післямовою церковнослов'янською та українською мовами (Словарь, 1827, т.1, с. 110-111).

Нестор (1056? - 1114?) - чернець Києво-Печерської лаври, літописець, автор «Повісті временних літ», житій Печерських святих. «Але досі не відшукалося ще ні Несторова, ні продовжувачів його оригіналу, і, ма-

буть, всі вони давно загублені, а залишилися тільки численні з них списки в різних російських бібліотеках... А найважливіше видання Несторового літопису є Шлецерів «Звірений Нестор», над складанням якого працював автор 40 років... Він пояснив у ньому найскладніші місця, звірів різні списки ... з візантійськими і середніх віків латинськими істориками, з яких черпав Нестор». Видано що книгу в Геттінгені (1802-1809), переклад Д.Язикова (СПб., 1809-1819). Митрополит Євгеній відзначає глибоку освіченість Нестора, авторитетність його праць для наступників (Словарь, 1827, т. 2, с. 83-95; також у М.І.Новикова). Різні рукописні та друковані варіанти творів Нестора були в бібліотеці митрополита Євгенія.

Никифор (?-1121) - митрополит Київський. За походженням грек, «муж лагідний і вчений». У Московській патріаршій бібліотеці є два вже опублікованих його твори - «Послання князю Володимиру Всеволодовичу» та «О посте», а в Новгородському Софійському соборі - рукопис «Поученія» (Словарь, 1827, т. 2, с. 95-96; також у В.Г.Рубана).

Нифонт (?-1156) - ігумен з Волині, чернець Києво-Печерської лаври, єпископ Новгородський, помер у Києві. Після Сильвестра продовжив літопис Нестора. «В продовженні його знаходиться чимало особливо волинських подій і він описував докладно князів за віком, виглядом, обличчям та ін., з чого можна помітити, що він знав живописне мистецтво» (Словарь, 1827, т. 2, с. 140-143; також у М.І.Новикова).

Палікарп - автор «Послання Акиндину», деяких житій преподобних Печерських зі слів Симона, єпископа Суздальського (Словарь, 1827, т. 2, с. 193-194).

Прокопович Феофан (Єлеазар, 1681-1736) - церковно-політичний діяч. Народився в Києві, виховувався у дядька Феофана (?-1692), ректора Київського колегіуму. Освіту здобув досить своєрідним шляхом - як уніат Єлисей навчався у Володимиро-Волинському училищі і навіть Римській академії. Повернувшись на Україну, прийняв православ'я у Почаєві як Самуїл. Викладаючи в Київській академії, перейменувався на Феофана (1705). Став префектом, ректором «з такою славою, якою попередники його в цьому званні не мали». З 1716 р. - в Петербурзі як проповідник, з 1720 - архієпископ Новгородський. Уклав «Духовный регламент», «Прибавление о духовном причте и монахах», «Штат» (1722). «Бібліотека його, що складалася з 4000 книжок, за іменним указом віддана в Новгородську семінарію, а рукописи в Академію наук. Пастир цей залишив дуже багато своїх творів ораторських, богословських, політичних, повчальних, історичних і віршованих російською, латинською і польською мовами «. У списку митрополита Євгенія видань російською мовою 31, зокрема: «Правда воли монаршей» (М., 1722, 1726); «Рассмотрение повести о Кирилле и Мефодии» (Урбині М. Историография. - СПб., 1722); «Апология», «Рассуждение о безбожии» (М., 1774, 1784); «Об иге неудобноносимом» (Книжица. - М., 1784), перекладена Д.Нащинським та І.Карпінським (Jugo intolerabili. - Leipzig, 1782). «Болтін приписував йому ще «Подробную летопись от начала России до Полтавской баталии», відшукану і видану ... 1798 р. ... але вона, здається, не варта розуму Феофанового». Серед творів латинською мовою митрополит Євгеній подає перелік змісту збірників: «De arte Poetica» (Могилів, 1786), «Lucubrationes illustrissimae ac reverendissimae» (Вроцлав, 1743), «Miscellanea sacra» (Вроцлав, 1745), «De gratuita pecca-

toris per Christum justificatione» (Вроцлав, 1769). Також вказані 18 віршів, 29 рукописів, серед яких трагікомедія «Владимир» (1705), трактати «О лицемерах», «О амазонках» тощо, лекції «Правила риторические» (1706), списки яких є в Новгородській та Вологодській семінаріях, «Аристотелико-схоластическая философия» (1708), списки - у Київській та Петербурзькій академіях. Також митрополит Євгеній цитує А.Кантеміра, В.Татищева, П.Левека, Деліріа з високою оцінкою Прокоповича, а від себе додає: «В латинських його творах стиль вельми чистий, витіюватий та плавний: але в російських, за тодішніми уподобаннями, наповнений надмірним слов'янізмом, а інколи простонародними й польськими словами. Тому-то найкрасномовніші його повчання нині приємніше читати в перекладах, ніж в оригіналах. Утім, цій естетичній зміні завжди піддані були й будуть усі твори словесності, писані живими мовами» (Beier S. Vita T. Procopovicz, Fr., 1776; Словарь, 1827, т. 2, с. 295-324; також у М.І.Новикова, В.Г.Рубана).

Ряд творів Ф.Прокоповича були в бібліотеці митрополита Євгенія, зокрема «Orthodoxa Theologia» (1782), «De arte Poetica» (1786), «Проповеди» (1760-1765), Слова, «Разсуждение о безбожии» (ВС, Гр. 2383, N 1). До бібліотеки КДА він передав автограф Ф.Прокоповича латинською мовою (ЦНБ ІР, ф.301, N 299 п), а його записну книжку - до Києво-Софійського собору.

Радивилівський Антоній (?-1688) - ігумен Києво-Миколаївського Пустинного монастиря, видав «Огородок Марії-Богородиці» (1676), «Вінец Христов» (1688) (Друг просвещ., 1805, ч. 1, N 3, с. 198; Словарь, 1827, т. 1, с. 42; також у М.І.Новикова).

Сатановський Арсеній - ієромонах Києво-Братського монастиря. Його та Є.Славинецького за наказом царя забрали до Москви перекладати з латинської та грецької мов. Їх рукописи - у Патріаршій бібліотеці, а видано лише «Анфологійон» 1660 р. (Словарь, 1827, N.1, с. 55-56).

Сильвестр (?-1123) - ігумен Києво-Видубецького монастиря, єпископ Переяславський, продовжив літопис Нестора (Словарь, 1827, т. 2, с. 200).

Симон (?-1226) - чернець Києво-Печерської лаври, єпископ Володимирський і Суздальський, а похований за його бажанням у Київських печерах (Словарь, 1827, т. 2, с. 218-220).

Симоновський Петро Іванович (1717-1809) - історик. Навчався в Києві, Варшаві, Кенігсбергу, Лейпцігу, Галле, Парижі. Автор праці «Краткое описание малороссийского козацкого народа с начала происхождения его и разнообразного по временам состояния по 1761 г.» (1765). «У цю книгу помістив він усе те, що відшукав про цю матерію в іноземних та російських письменників. Але вона ще не видана» (Словарь, 1845, т. 2, с. 163).

У надрукованому варіанті додатково вказано на титулі: «... і про воєнні його справи, зібране з різних історій іноземних, німецької - Бішенга, латинської - Безольда, французької - Шевальє і рукописів російських» (Чт. МОИДР, 1847-1848).

Скорина (Скаріна) **Франциск** (Георгій, 1490?-1540?) - першодрукар. Народився в Полоцьку, навчався в Кракові та Падуї, доктор медицини. «Він достопам'ятний тим, що переклав Біблійські книги з латинського Ієронімового тексту... на вживану тоді біля Полоцька російську мову і надрукував їх у Празі й Вільні з 1517 р. до 1525 р. ...додав свої передмови, зміст глав та чимало

рисуноків, вирізаних на дереві ... всі ці книги давно вже знаходяться в Росії в різних бібліотеках і приватних руках, але немає ніде всіх разом». Митрополит Євгеній вказує всі назви книг, згадує описи Й.Бакмейстера, Й.Стріттера, П.Алексеева, В.Сопикова (Словарь, 1845, т. 2, с. 169-171).

Славинецький Єпіфаній (?-1675) - ієромонах Києво-Печерського монастиря. Навчався в Київській та європейських академіях. У заснованій біля Москви Преображенській пустині боярин Ф.Ртищев організував учене братство для перекладу «різних корисних церкві книжок... київськими вченими», для чого запросив у 1649 р. Єпіфанія, а з ним ще 30 ченців. Ці переклади друкувалися в Москві (1664-1665), але багато рукописів залишилося в Патріаршій бібліотеці. Зокрема, твір К.Арменопула довелося навіть перекладати двічі, бо перший рукопис загинув. «Але всі переклади Славинецького надто буквальні і від того часто темні». Він також був автором лексиконів, бесід, повчань, передмови до «Скрижалі» (М., 1656). Патріарх Никон призначив Єпіфанія головним у виправленні богослужбових книг. Додатково митрополит Євгеній друкує текст старовинної історичної записки 1649 р. про перші видання та епітафію Є.Славинецького (Друг просвещ., 1806, ч. 2, № 9, с. 213-222; Словарь, 1827, т.1, с. 172-183).

Смера Іоанн - псевдонім, але митрополит Євгеній друкує текст листа половця Смери до князя Володимира, наводить біографічні дані (Сын отечества, 1821, ч. 70, № 26, с. 247-258; Словарь, 1845, т. 1, с. 251-258). Пізніше було доведено І.Малишевським (Тр. КДА, 1876, № 6, с. 472), що це підробка А.Колодинського, вперше надрукована в Амстердамі 1678 р.

Смотрицький Герасим Данилович (?-1594) - автор передмови до виданої в Острозі «Біблії» (1581). (Словарь, 1827, т. 1, с. 96-97).

Смотрицький Максим Герасимович (Мелетій, Теофіл Ортолог, 1570? - 1633) - архієпископ Полоцький. Автор творів, що мали широкий розголос, - і коли захищав православ'я («Тренос то est Lament» 1610 р., на який написав свою «Пересторогу» єзуїт П.Скарга), і тоді, коли прийняв унію («Апологія», з приводу якої митрополит Іов Борецький скликав собор): «прочитано було з кафедри Мелетієве зречення і каяття, а книга його розірвана, потоптана і спалена на амвоні з прокляттям її та видавця Касіана Саковича». Але Мелетій відразу ж написав «Протест» і перевидав «Апологію». Ще один твір - «Паренезис» (Краків, 1629). Найважливіша його праця - «Граматики славенскія правильное синтагма» (Єв'ю, 1619; перевидання 1629, 1648, 1721, 1755), бо вона була «набагато повніша та краща першої слов'янської Лаврентія Зизанія». Нею та «Псалтирем» у віршах С.Полоцького був зачарований юний М.Ломоносов (Suscha J. Saulus et Paulus, 1665; Kulczynsky I. Specimen Ecclesiae Ruthenicae, 1733; Словарь, 1827, т. 2, с. 44-54):

Збереглося видання «Граматики» (М., 1721) з приміткою митрополита: «Грамматика Смотрицкаго, поправленная и умноженная Поликарповымъ» (ВС, Кир. 278).

Софонович Феодосій (?-1677) - ігумен Києво-Михайлівського Златоверхого монастиря, автор «Хроніки з літописців стародавніх» (1672). Митрополит Євгеній вказує два списки - графа Ф.А.Толстого та М.П.Румянцева (копія з бібліотеки гімназії м. Вестерос у Швеції). Порівнюючи з Волинським та Іпатіївським літописами, дає повний детальний опис складу обох

списків з припущенням, що статті українською мовою теж належать Софоновичу і цитує передмову: «... Кожному бовім потрібная есть реч о своей отчизні знати і іншим питаючим сказати, бо свого роду не знаючих людей за глупих почитають». Також митрополит зауважує: «З Хроніки Феодосієвої, здається, взяв і ніби скоротив тільки Інокентій Гізель свій Синопис. Це очевидно з однакових його з ним думок, порядку і навіть виразів...», але дещо Гізель і додав, а також вказав усі посилання на Нестора та інших істориків - М.Стрийковського, Я.Длугоша, М.Бельського, М.Кромера, М.Меховського, О.Гваньїні (Словарь, 1827, т. 2, с. 284-290).

У передмові до останнього видання «Хроніки» (К., 1990) Ю.А.Мицик відзначає висновки митрополита Євгенія і список, подарований йому М.П.Румянцевим (ЦНБ ІР, ф. 312, КСС, № 310/525).

Стаховський Антоній (?-1740) - ієромонах, перший префект Чернігівської семінарії, автор «Зерцала» (Чернігів, 1705) з духовними віршами та перекладами, присвяченого І.Мазепі (Друг просвещ., 1805, ч. 1, № 3, с. 198; Словарь, 1827, т. 1, с. 42-43).

Транквіліон-Ставровецький Кирило (?-1646) - проповідник, чернець Києво-Печерської лаври; архімандрит Чернігівський. Автор книг - «Зерцало богословія» (Почаїв, 1618 і 1679; Київ, 1696), «Євангеліє учительное» (Рахманів, 1608, 1619; Могилів, 1619). «Але за наказом царя Михайла Федоровича і патріарха Філарета від 1 грудня 1627 велено було цю книгу та інші того ж автора відшукати й спалити». Окремі думки з книги «Перло многоцінное» (Могилів, 1690) викликали осуд патріарха Якіма (Словарь, 1827, т. 1, с. 335-336; також у М.І.Новикова).

Туптало Данило Савич (Димитрій Ростовський, 1651-1709) - знаменитий проповідник, багатогранний письменник, благочестивий пастир, канонізований як святий (1757). Народився в м. Макарові в сім'ї полкового сотника. Навчався в Києві, прийняв постриг у Кирилівському монастирі. За дорученням В.Ясинського зібрав та відредагував Життя святих (Четьї-Мінеї). Попередні спроби такого видання П.Могилі (замовив грецькі тексти Симеона Метафраста), І.Гізеля (замовив слов'янські тексти Московського митрополита Макарія) не були завершені. Д.Туптало «повіряв обидві ці книги з багатьма східними й західними давніми істориками та іншими письменниками... гетьман Мазепа і батуринське духовенство умовили його таки прийняти ігуменство в Батуринському монастирі; і там-то закінчив він першу чверть своєї праці». Решту - у Новгороді-Сіверському Спасовому монастирі (1684-1700) і в Ростові, де заснував семінарію. Призначений митрополитом Ростовським з 1702 р. Інші його твори - «Алфавіт духовний» (К., 1710 та ін.), «Руно орошенное» (Чернігів, 1680 та ін.), «Апологія во утоленіє печалі» (Чернігів, 1700 та ін.). Взагалі багато було видано різних зібрань його творів, та все ж залишились рукописи (зокрема, в бібліотеці Новгородського Софійського собору - 30 повчань, у Петербурзькій духовній академії - літописи, каталоги царів і церковних ієрархів, у Патріаршій бібліотеці та в Ростові - віршовані драми, псалми, канти). Його «Летописание краткое» видано в «Древнем и Новом историческом феатроне» (1814). Про «Діаріуш» митрополит Євгеній зауважує, що в зібранні творів Д.Ростовського «слід було надрукувати оригінал ... польсько-російською мовою, яка в Києві у народу і в малоросійських учених була тоді в громадському

вжитку». А відносно всієї спадщини пише: «Численна бібліотека його, що складалася з грецьких, латинських, польських і слов'янських книг, рукописних і друкованих ... митр. Стефаном відіслана в Москву і покладена в Патріаршу бібліотеку. Що ж до власних Димитрієвих чорнових рукописів, то він сам заповідав покласти їх... під моці свої в труні...» Наприкінці друкується текст епітафії, складеної М.Ломоносовим (Мацеевич А. Служба. 1759; Летопись иже во святых отца нашего Димитрия. СПб., 1796; Друг просвещ., 1806, ч. 2, N 5, с. 143-160; Словарь, 1827, т. 1, с. 116-137; також у М.І.Новикова). Твори Д.Ростовського були в митрополита Євгенія, зокрема «Розыск» (М., 1762) та різні списки.

Фальковський Іван Якимович (Іриней, 1762-1823) - єпископ Чигиринський. Народився в с. Білоцерківка у сім'ї священика. Навчався в Києві, Токаї, Презбурзі, Пешті, Офені. Був ректором Київської академії. Залишив багато творів: «*Christianae orthodoxae dogmatico- polemicae theologiae compendium*» (М., 1802. Т.1-2); «Толкование» (К., 1806, 1807); «Календарь» (К., 1797, 1798). Ще більше - в 92-х рукописних збірниках (серед них - «Жизнеописание»). До речі, сам митрополит Євгеній розпорядився передати бібліотеку І.Фальковського²⁵ до Києво-Софійського собору, а деякі книги залишив собі - згадуваний «Лексикон» П.Беринди (Друг просвещ., 1806, ч. 4, N 10, с. 73-75; Словарь, 1827, т. 1, с. 208-210).

Федоров (Федорович) Іван (?-1583) - диякон Московської Кремлівської церкви, першодрукар (разом з П.Мстиславцем). Митрополит Євгеній вважав доречним охарактеризувати взагалі слов'янське книгодрукування: видання Швайпольта Фіоля, Франциска Скорини, протестантський «Катехізіс», перекладений Симоном Будним, Матвієм Кавечинським та Лаврентієм Кришковським (Несвіж, 1562), «Литовський статут» з друкарні Мамоничів (Вільно, 1588), «Євангеліє» (М., 1606) друкаря-волинця Онисима Михайловича Радишевського. Також митрополит цитує постанову Стоглавого собору 1551 р. щодо правильного переписування богослужбових книг, повністю друкує «Послєсловіє» І.Федорова з «Апостола» 1564 р. з історією цього видання, вміщує описи інших його книг, вказує причини переслідувань - «від марновірів, а особливо через заздрість книгописців, які передбачали від друкарні збитки свої». Далі митрополит описує подальшу працю першодрукарів вже у Г.Хоткевича і К.Острозького, наводить тексти документів: «Послєсловіє» патріарха Йосаафа I з історією друку («Трефолой», 1632, ч.4), привілей Петра I ЯнуТесінгу (Амстердам), що разом з Іллею Копієвичем видавав слов'янські книги, а про друкарні зауважує: «про малоросійські та білоруські треба сказати, що вони майже всі походять від Львівської і найбільше від Волинської Острозької... Київська почала друкувати книги з 1616 р., Могилівська також з 1616 р.; Чернігівська з 1646, Новгород-Сіверська з 1678; Кутейнська з 1632 р. та ін.» Трохи додано й про історію громадянського друку і нотних видань, - зокрема, «Ірмолой» (Львів, 1700) друкаря Йосифа Городецького, який довго мандрував по Азії та Європі; твори Д.Бортнянського та О.Козловського (Друг просвещ., 1806, ч. 4, N 11, с. 147-169; Словарь, 1827, т. 1, с. 260-286).

Феодосій Печерський (1036?-1074) - ігумен Києво-Печерського монастиря. Народився у Василькові, став ченцем з 23 р. Заснував з Варлаамом у Дальніх печерах монастир (100 ченців), а потім з Антонієм ще один на

горі. Його «житіє» написав Нестор. У «Патерику» вміщені його повчання, а послання не збереглися. «При деяких старописьменних патериках знаходиться його обширна «Відповідь в.к. Ізяславу» на питання його про варязьку (латинську) віру» (Словарь, 1827, т. 2, с. 283-284). Митрополит Євгеній мав «Краткое жизнеописание преподобного Феодосия, игумена Печерского с прибавлением некоторых его писаний» (ЦНБ ІР, ф.301, N 208 п; ф.306, N 191).

Фотій (?-1431) - митрополит Київський і всієї Росії (21 рік). Грек за походженням. У Новгородській Софійській бібліотеці «між рукописами зберігається дуже чистий напівуставний список 16 Повчань князям та боярам і всьому священному, чернецькому та мирському чину, а при них знаходиться і його Духовний заповіт, в якому він описав і життя своє». Є вони і в «Степенній книзі», Никоновому літописі (Словарь, 1827, т. 2, с. 275-276; також у В.Г.Рубана).

Цамблак Гаврило (Самблак Григорій, 1364-1450?) - митрополит Київський, за походженням - болгарин. У цій біографії митрополит Євгеній робить історичний огляд церковної ієрархії з 1240 р., посилаючись на Київський літопис, «Пруську хроніку» І.Ліндеблатта, «Історію» М.Кромера. Без згоди константинопольського патріарха й Московського митрополита Литовський князь Вітовт 1416 р. «велів скласти Соборний присуд про відчуження Київських Подніпровських і та Литовських церков від Московської ієрархії» і висвятити свого окремого митрополита, а саме Григорія Цамблака, тому нарікання на його відступництво «можна приписати єдино обуренню Московських митрополитів на те, що з цього Київського митрополита почався поділ ієрархії. Хоч би як там було, але й наші літописи віддають належне особистим його достоїнствам». У Патріаршій бібліотеці залишилося 27 повчальних та похвальних слів, у Йосифо-Волокаламському монастирі - «Житіє Стефана», «Слово Параскеві» (Друг просвещ., 1806, ч. 1, N 2, с. 182-184; Словарь, 1827, т. 1, с. 97-103; також у В.Г.Рубана).

Яворський Симеон (Стефан, 1658-1772) - митрополит Рязанський, президент Св. Синоду. Народився на Волині (м.Явори). Навчався в Києві під наглядом В.Ясинського, потім у Львові і Познані. Став першим префектом Київської колегії. З 1701 р. - призначений першим протектором Московської академії. Митрополит Євгеній називає такі його твори: «Знамение пришествия Антихристова» (М., 1703 та ін.) і «Камень веры» (М., 1728 та ін.), з приводу якого виникла полеміка Ф.Буддея (?), Б.Рібера, Ф.Лопатинського, а скорочений латинський переклад (Тюбінг, 1730) - долучив до них Л.Мосгейма та анонімне «Рассуждение». Дуже відомі також «Проповеди» (М., 1804) С.Яворського та зворушлива латинська «Елегія бібліотеці». «Преосвященний Стефан мав численну бібліотеку, яку заповів віддати в Благовіщенський Ніжинський; ним самим заснований монастир: але опісля на прохання Досифея, єпископа Білгородського, в 1731 р. імператриця Анна Іоанівна наказала перенести її в Харківський колегіум. Проте в Ніжинському монастирі залишилися ще власноручні його твори латиною в 15 книгах» (Словарь, 1827, т. 2, с. 251-262; також у М.І.Новикова). «Знаменія пришествия Антихристова» (М., 1765), «Камінь віри» (К., 1730) були в митрополита Євгенія.

Ясинський Варлаам (?-1707) - митрополит Київський. Навчався, викладав і був ректором Київської академії. З його творів залишився рукописний збірник: «Икона

или изображение дел» у Патріаршій бібліотеці (Друг просвещ., 1805, ч. 3, N 9, с. 232; Словарь, 1827, т.1, с. 62; також «Панегірик» (1691), у В.Г.Рубана).

Окрім усіх цих статей, Є. Болховітіновим була написана і стисла біографія І.П.Котляревського (Словарь, 1845, т. 1, с. 311), про яку зовсім не згадав Л.Є.Махновець. Зберігся найдавніший список 1794 р. перших частин «Енеїди» із зібрання митрополита (ЦНБ ІР, ф. 312, N 707/497, 30 арк.)²⁶ та «Пісні Куракіну» (ВС, Гр.2393, N 49). Було в нього і перше видання «Енеїди» 1798 р. Л.Є.Махновець у бібліографічних списках до «Слова о полку Ігоревім» згадує ще статті митрополита Євгенія «Боян», «Ігорев песнопевец» (Сын отечества, 1821, ч. 70, N 24, с. 172-175; ч. 71, N 27, с. 34-37), «О славено-русских лириках. Сочинение покойного митр. Киевского для Г.Р.Державина» (Москвитянин, 1842, N 1, с. 165-166). Але були й раніші публікації (Друг просвещ., 1805, ч. 3, N 8, с. 154-157), а повторно (Словарь, 1845, т. 1, с. 57-60, 241-243). Зокрема, ось що писав митрополит про мову пам'ятки: «Але дуже багато слів і цілих словосполучень польських, видимих в сій поемі, і схожість їх з Волинським літописом змушує припускати, що мова її хоча й російська, однак більше за-Дніпровська, і особливо волинська, зближена вже з польською, а не наша українська, яка почала змішуватися з польською вже після захоплення українських країн Литвою, з ХІУ століття або ще пізніше. Здається, навіть, що автор прагнув писати і не сучасним собі стилем...» На власному примірнику (ВС, Гр.1570, N 1) першого видання «Слова» (М., 1800) митрополит залишив цікаві примітки-роз'яснення «темних місць», які досліджували Л.Є.Махновець, С.І.Маслов та ін.²⁷

У довіднику Л.Є.Махновця не вказано багатьох імен історико-культурних діячів України, які були в словниках митрополита Євгенія.

По-перше, з біографій, надрукованих у журналі «Друг просвещения»:

Адам Чернігівський (Зернікав, Zernikaw, 1652-1691) - «знаменитий змагальний богослов греко-російської церкви» походженням з Пруссії, який навчався в різних університетах, опрацьовував матеріали бібліотек Пруссії, Австрії, Англії, Франції, Італії, Польщі та України. Прийняв православ'я у Чернігові, звернувшись до архієпископа Л.Барановича. Переїхав до Батурина, де гетьман, «помітивши відмінні здібності та знання, утримав його в себе для інженерної частини. Але невдовзі... вступив до [Крутицького Миколаївського] монастиря, і... переглянувши всі свої зауваження і записки», створив 19 трактатів «De processione spiritus Sancti a solo Patre» (1682), які високо оцінив Ф.Прокопович. Рукопис знаходився у Київській академії, видав його (Кенігсберг, 1774, 1776) С.Міславський (Друг просвещ., 1805, ч. 1, N 1, с. 45-51; також у М.І.Новикова).

Амбодик-Максимович Нестор Максимович (1740-1812) - доктор медицини. Навчався в Києві, Петербурзі, «у різних іноземних університетах, і двічі мандрував найзнатнішими європейськими землями». Далі подається перелік праць і перекладів (Друг просвещ., 1805, ч. 1, N 2, с. 117; Словарь, 1845, т.1, с. 3-4).

«Ботаники первоначальные основания» (1795), «Новый ботанический словарь» (СПб., 1804), «Анатомо-физиологический словарь» (СПб., 1783) були в бібліотеці митрополита, бо він взагалі вивчав медицину, фармакологію, цікавився новими дослідженнями, навіть написав розіслане по всіх церквах Російської імперії

«Пастырское увещание о прививании предохранительной оспы» (1811 та ін.)

Аршеневський Василь Кіндратович (1758-1808) - народився в Києві, професор математики Московського університету, «який навчав при тому фортифікації, артилерії та балістиці, або науці про метання бомб» (Друг просвещ., 1805, ч. 2, N 4, с. 59; Словарь, 1845, т.1, с. 6-7).

Бантшиш-Каменський Микола Миколайович (1738-1814) - народився в Ніжині, навчався в академіях Києва та Москви, Московському університеті. Відомий історик, бібліограф, археограф, управитель Архіву Колегії іноземних справ (Друг просвещ., 1805, ч. 2, N 4, с. 147-150; Словарь, 1845, т. 1, с. 16-19; також у М.І.Новикова). Слід відзначити, що він був порадником і помічником Болховітінову та багатьом іншим дослідникам історії України у збиранні, копіюванні матеріалів та їх публікуванні. Дарував книги, зокрема «Историческое известие о возникшей в Польше Унии» (М., 1805) і рукописи. Була в митрополита і «Жизнь Н.Н.Бантыша-Каменского» (М., 1818).

Барсук-Мойсеев (Мойза) Хома Іванович (?-1811) - доктор медицини і професор Московського університету. Навчався в Києві та Москві. Перекладав (Друг просвещ., 1805, ч. 2, N 5, с. 157; Словарь, 1845, т. 1, с. 25-26).

Березовський Максим Созонтович (?-1777) - видатний композитор, навчався у Київській академії та Італії. «Болонська академія, засвідчуючи його достоїнства, присвоїла йому титул свого академіка, а музичне Болонське товариство - звання капельмейстера, що можна вважати рідкісною у цій землі повагою до іноземного музичного мистецтва ... Він першим ввів музичну симфонію в наш спів ... за досконаліми правилами гармонії ... По приїзду своєму в Петербург сподівався він особисто заслужити таку ж повагу від співвітчизників... Але його тільки прийняли в придворну капелу... Збіг тих та інших неприємних обставин призвів його до іпохондрії, від якої дійшовши врешті-решт до лихоманки і безпам'ятства, він зарізав сам себе...» (Друг просвещ., 1805, ч. 2, N 6, с. 224; Словарь, 1845, т. 1, с. 35-37).

Богданович Іполит Федорович (1743-1803) - поет, перекладач, дипломат. Народився в Переволочні. Навчався в Московському університеті. Був у Дрездені. «Створив «Историческое изображение России», частина 1, надрук. в С.-Петербурзі 1777 р.», і, як висловився М.Карамзін, «поклав на вівтар грацій свою «Душеньку...» (Друг просвещ., 1805, ч.3, N 7, с. 53-58; Словарь, 1845, т. 1, с. 43-47).

Бортнянський Дмитро Степанович (1751-1825) - видатний композитор. Народився в Глухові, був придворним співаком, навчався у Венеції. «На доказ відмінних успіхів своїх він там створив дві опери й кілька ораторій, які прийняті були від самих знавців з похвалою». Митрополит Євгеній дає список його творів (54 назви), а в примітках - стислу характеристику епох церковної музики в Росії, згадуючи польських регентів М.Ділецького та А.Рачинського. Зацікавлених він відсилає до своєї праці (Воронеж, 1799; СПб., 1804) - «Историческое рассуждение вообще о древнем христианском богослужебном пении» (Друг просвещ., 1805, т. 3, N 8, с. 150-153; Словарь, 1845, т. 1, с. 55-58). До цієї біографії часто зверталися музикознавці, зокрема В.Стасов: «...перший біограф його, знаменитий митрополит Євгеній, який знав його особисто, говорив... ще

за його життя... що він «автор багатьох відомих у Росії хороших концертів новітнього італійського стилю»²⁸. Характеристику М.Ділецького відзначив В.Протопопов²⁹. Список «Граматики» М.Ділецького з бібліотеки митрополита зберігся (ЦНБ ІР, ф. 312, N 126/672)³⁰.

Бужинський Гавриїл (?-1731) - єпископ Рязанський і Муромський. Родом з України. Навчався "словесним і вищим наукам у Київській академії". Викладав у Законоспаському училищі в Москві, де прийняв постриг (1707), став префектом (1714). За неабиякі здібності у написанні і виголошуванні промов цар Петро I призначив його обер-ієромонахом флоту, архімандритом Костромського Троїцького монастиря, радником Св. Синоду (1721), «директором і протектором над усіма Синоду підлеглими друкарнями і училищами». З 1727 р. виїхав до своєї єпархії, але помер в Москві, "похований в Законоспаському монастирі, до училища котрого заповів віддати і всю бібліотеку свою».

Братановський Анастасій (1761-1806) - архієпископ Астраханський. Проповідник, перекладач. Народився в м. Баришівці. Навчався в Переяславській семінарії. Багато викладав. Видані (М., 1806-1807) його «Поучительные слова» (Друг просвещ., 1805, ч. 1, N 3, с. 194; Словарь, 1827, т. 1, с. 35-37). У бібліотеці митрополита були ці повчання.

Голєнковський Варлаам (Галєнковський, ?-1740) - ієромонах, намісник Києво-Печерського та Олександро-Невського монастирів (в останньому заснував першу школу). Автор книг: «Диалогизм» (К., 1714; СПб., 1776) та «Псалтир» (К., 1715) з передмовою і роз'ясненнями (Друг просвещ., 1805, ч. 3, N 9, с. 232; Словарь, 1827, т.1, с. 62-63). «Диалогизм» (К., 1714) був у митрополита Євгенія.

Емін Федір Олександрович (Emenowsky T., Мехмет Емін, 1735-1770) - титулярний радник, перекладач з польської, турецької, італійської, англійської, іспанської, португальської мов. Видавець. Родом з Угорщини - м.Ліппе (батько - угорець, мати - полька). Навчався у Київській академії, подорожував по Європі, став мусульманином і служив туркам, втік до Англії, в російському посольстві при сприянні міністра О.М.Голіцина прийняв православ'я, переїхав до Петербурга. До надвичайно багатой подіями біографії, яку митрополит Євгеній подає у трьох варіантах, є примітка: «З усіх цих суперечливих оповідей чому вірити, невідомо... Емін, приїхавши до С.-Петербурга майже неймовірно швидко вивчився по-російськи, за два роки став російським письменником, а за 9 років... видав більше 25 книг... Щоправда, перші спроби... нечисті і грубі, але в останніх він зрівнявся з хорошими російськими письменниками... Палка уява, гострота розуму, дух критики і навіть сіль сатири помітні в усіх його творах. Та широка пам'ять вельми часто примушувала його... бути тільки збирачем і переписувачем, іноді й нерозбірливим». Щодо основного твору Ф.Еміна - «Российской истории» (СПб., 1767-1769) - митрополит невисокої думки і вказує на численні помилки автора (Друг просвещ., 1805, ч. 3, N 9, с. 197-210; Словарь, т. 1, с. 214-225).

Зертис-Каменський Андрій Степанович (Амвросій, 1708-1771) - письменник, перекладач, архієпископ Московський. За походженням волох, народився в Ніжині. Навчався у Київській та Львівській академіях, разом з Г.Кременецьким заснував семінарію в Петербурзі. Загинув від «московської черні, яка, розізлившись на

пастиря свого за попереджувальні його заходи щодо припинення марновірства, ... знайшовши його в церкві Донського монастиря, витягла з наругою і по-нелюдськи вбила перед брамою...» (Друг просвещ., 1805, ч. 1, N 2, с. 118-122; також у М.І.Новикова, В.Г.Рубана).

Золотницький Володимир Трохимович (1741 - ?) - полковник. Народився на Київщині в сім'ї священика. Навчався в Київській академії, Московському університеті. Автор віршів та книг: «Состояние человеческой жизни» (СПб., 1763), «Сокращение естественного права» (СПб., 1764), «Разсуждение о бессмертии человеческой души» (М., 1768). Перекладач (Друг просвещ., 1806, ч. 4, N 10, с. 54; Словарь, 1845, т. 1, с. 232-233).

Каченовський Михайло Трохимович (1775-1842) - професор Московського університету, член Товариства історії старожитностей російських та ін., видавець журналу «Вестник Европы» з 1805 р. Народився у Харкові. Навчався там же і в Москві. Автор різних історичних статей, перекладач (Друг просвещ., 1806, ч. 4, N 12, с. 265; Словарь, 1845, т. 1, с. 278-279).

Мацєєвич Олександр Іванович (Арсеній, 1697-1772) - митрополит Ростовський. За походженням - польський шляхтич. Навчався в Києві. Автор повчань, здебільшого рукописних (кілька збірників - у Ярославській семінарії, а «Обличения на раскольников» - у бібліотеці Синоду). В 1763 р. «позбавлений він сану за суперечності» у справі церковних володінь і засуджений на довічне ув'язнення. Митрополит Євгеній досить обережно висловлюється про ці події (Друг просвещ., 1805, ч. 2, N 4, с. 58; Словарь, 1827, т. 1, с. 56-57; також у М.І.Новикова, В.Г.Рубана). Але серед рукописів Болховітінова збереглися виписки з документів, листи сенатора І.В.Лопухіна 1813 р. та 6 копій розширеного варіанта біографії, в якій описано з глибоким співчуттям «Жизнь и страдания Арсения Мацєєвича» (ЦНБ ІР, ф. 312, N 391/719; Чт. ОИДР, 1862, кн. 2, с. 10-14; Лейпціг, 1863).

Нащинський Давид (1720-1793) - архімандрит. Навчався в Київській академії, де пізніше був префектом і ректором. Проповідник, перекладач. Видав збірники творів Ф.Прокоповича (Друг просвещ., 1806, ч. 1, N 3, с. 264; Словарь, 1827, т.1, с. 104-106; також у М.І.Новикова, В.Г.Рубана).

По-друге, в словнику 1818 р. додані такі нові особи, повторені у перевиданні 1827 р.:

Вербицький Тарасій (?-1790) - архімандрит Києво-Братського монастиря, ректор академії. Автор повчань, але надруковані були лише деякі (Словарь, 1827, т. 2, с. 264-265; також у М.І.Новикова).

Заборовський Михайло (Рафаїл, 1677-1747) - митрополит Київський. Народився в м. Заборіві у сім'ї польського шляхтича. Навчався у Львові, Києві, Москві (там прийняв постриг у С.Яворського). За 16 років свого управління Київською митрополією відновив Софійський монастир та Академію («і прибудував Благовіщенську Конгрегаційну церкву майже власним коштом... за посередництвом Симона Тодорського ... завів в Академії навчання мов єврейської, грецької та німецької. З тих пір Академія Київська прославилася багатьма знаменитими вченими людьми, які вийшли з неї та відзначилися в усіх станах, і в його час вона з вдячності називала себе Києво-Могило-Заборовською. Він написав чимало різного духовного змісту творів і Повчань, але всі вони лишилися рукописними в бібліотеці Київської академії...» Надруковано лише

(М., 1735) два його «Поучения» (Словарь, 1827, т. 2, с. 194-196; також у М.І.Новикова, В.Г.Рубана).

Йосиф Турбовський (Туробойський) - архімандрит Московського Симонового монастиря, перший префект Московської слов'яно-греко-латинської академії (Словарь, 1827, т. 1, с. 317-318; також у М.І.Новикова).

Калиновський Стефан (1700-1753) - архієпископ Новгородський, видатний проповідник. Надруковано лише 11 повчань (Словарь, 1827, т. 2, с. 263; також у М.І.Новикова).

Кулябка Симеон Петрович (Сильвестр, 1701-1761) - архієпископ Санкт-Петербурзький. Навчався в Київській академії. Коли він уже був її префектом і ректором (1735-1746), «написав латиною розгорнуті курси філософії та богослов'я, вибрані з різних авторів. Списки цих книг знаходяться в Олександрівській та Новгородській семінарській бібліотеках». Надруковані (М., 1742-1751) лише 10 повчань (Словарь, 1827, т. 2, с. 206-207; також у М.І.Новикова, В.Г.Рубана).

Лопатинський Феофілакт (?-1741) - архієпископ Тверський. За походженням - шляхтич з Волині. Навчався за кордоном і в Києві, був ректором Московської академії, віце-президентом Синоду. Автор служб, повчань, полемічних творів (здебільшого недрукованих). Зазнав звинувачень Синоду в 1732-1735 рр.: «Слідом за ним привезені були всі папери його та книги... Після вчинення суду, за іменним указом, позбавлений він був архієрейства та чернецтва і під мирським ім'ям Феодора відданий Таємній канцелярії. Після цього три роки утримувався... під таємною вартою, і в цей час одержав удар паралічу; нарешті ув'язнений в казарму Петербурзької фортеці, де й пробував два роки...» У 1740 р. був звільнений і поновлений у сані. Про нього написав у «Биографическом каталоге Тверских архиереев» (1757) І.Євдокимов. Видані твори: «Обличение неправд раскольнических» (М., 1742), переклад (М., 1782) з його латинського оригіналу «Зерцало» (Словарь, 1827, т. 2, с. 324-329; також у М.І.Новикова).

Ляшевецький Федір Олексійович (Кирило, ?-1770) - єпископ Чернігівський. Навчався в Київській академії. Прийняв постриг у Троїцькій Сергієвій лаврі, де був потім намісником. «Він свого часу славився прекрасним даром проповідництва» (Словарь, 1827, т. 1, с. 336-337; також у М.І.Новикова). Слід додати, що К.Ляшевецький був також єпископом Воронежським (з 1738) і вважався одним з найосвіченіших ієрархів свого часу. По ньому залишилась бібліотека: 555 російських та 380 іноземних видань, які продали, щоб заплатити борги та за поховання. У бібліотеці митрополита Євгенія в одному з конвюльтів є власноручно ним переписані два канти К.Ляшевецького російською та латинською мовами (ВС, Гр.2394, N 69).

Міславський Симеон Григорович (Самуїл, 1731-1796) - митрополит Київський. Народився в Глухові. Навчався в Київській академії, де потім був викладачем і ректором. Автор повчань і промов. Видав «Догмати православної віри» (К., 1760), «Трактати» Ф.Прокоповича (Кенігсберг; М., 1773-1776) та зі своїми доповненнями (Лейпціг, 1782). Для академії при лаврі відкрив друкарню (Словарь, 1827, т. 2, с. 196-199; також у М.І.Новикова, В.Г.Рубана).

Могиланський Євстафій (Єпіфаній, ?-1787) - архімандрит Київського Пустинно-Миколаївського монастиря, брат митрополита Арсенія Могиланського. Надруковані тільки п'ять його проповідей, - «були славні свого часу» (Словарь, 1827, т. 1, с. 164-165).

Могиланський Олексій (Арсеній, 1704-1770) - митрополит Київський. Народився в м. Решетилівці на Полтавщині. Навчався в Києві та Харкові. Став ченцем у Москві. Знаменитий проповідник. Видані лише деякі проповіді 1743 р. У Києві «постачав в академічну бібліотеку велику кількість книг» (Словарь, 1827, т. 1, с. 341-342; також у М.І.Новикова, В.Г.Рубана).

Мочульський Феохист (1732-1818) - архієпископ Курський. Навчався в Переяславі, Києві. Автор повчань, класичних книг: «Логика и реторика» (М., 1789), перевиданої під назвою «Словеснословие и песнопение» (Х., 1811), «Краткое объяснение церковного устава» (М., 1799 та ін.), «Краткие правила ирмологического пения» (М., 1800), після перевидання - «Четверочастный дар юным Курской епархии» (М., 1806) з «Историческим прибавлением о Белгороде, Белгородской епархии» (Словарь, 1827, т. 2, с. 291-294; також у М.І.Новикова).

Самборський Андрій Афанасійович (1732-1815) - настоятель Посольської церкви в Лондоні, придворний духівник і законоучитель. Подорожував по Європі. Завідував землеробською школою в Царському Селі (1797-1799). «Він відомий в Росії найбільше своїми знаннями в хліборобстві, рукотворних та інших господарських науках». Видав «Описание практического английского земледелия» (М., 1781) (Словарь, 1827, т. 1, с. 40-42).

Тодорський Симон (1700-1754) - архієпископ Псковський. Навчався у Києві, Галле. Викладач, перекладач. Надруковані декілька Слів. «Інші гомілетичні та філологічні, особливо східними мовами твори, після смерті його взяті були в Імператорську бібліотеку. А зібрану ним для себе численну бібліотеку друкованих книжок сам він заповідав віддати Псковському архієрейському дому, з якого в 1817 р. передана вся вона у Псковську семінарію. Дорогоцінна частина її складається з рідкісних єврейських, халдейських, сірійських та арабських книг. Чимало з них власноручно підписані йому в подарунок від Михаеліса та інших Галльських його співробітників і вчителів» (Словарь, 1827, т. 2, с. 220-223; також у М.І.Новикова, В.Г.Рубана).

Флоринський Авраамій (?-1797) - архімандрит Ростовського Яковлевського монастиря. Навчався в Київській академії, викладав. Автор повчань, але видано лише його слово на пам'ять Д.Ростовського (М., 1807). «Бібліотеку свою, що складалася з досить великої кількості книг, він усю заповів монастирю Яковлевському» (Словарь, 1827, т. 1, с. 10-11).

По-третє, в журналі «Сын отечества», які ввійшли до «Словаря» 1845 р.:

Рубан Василь Григорович (1742-1795) - історик, археограф, перекладач, видавець, поет. Навчався в Київській академії, Московському університеті. Митрополит Євгеній наводить детальний реєстр його праць, які використовував сам, багато інших дослідників історії України: «Краткое известие о Малороссии» (СПб., 1773); «Краткая летопись Малыя России с 1506 г. по 1775 г.» (СПб., 1777); «Любопытные месяцесловы» 1775-1780 рр.; «Землеписание Малыя России» (СПб., 1777); «Описание столичного города Москвы» (СПб., 1782) та ін. (Сын отечества, 1821, ч. 69, N 20, с. 282-284; Словарь, т. 2, с. 151-153; також у М.І.Новикова).

Ярослав Володимирович Мудрий (Георгій, 978-1054) - князь Київський. «Він, наслідуючи батька свого, який заснував народне училище в Києві, завів таке ж саме в Новгороді, прикрасив Київ найкращими спорудами,

побудував чимало міст в Росії, заснував Російську митрополію і різні єпархії, запрошував до себе грецьких художників, малярів, будівничих і найкращих співаків церковних, карбував свою монету й піклувався про переклад книг з грецької на слов'янську мову... Таким чином, він не тільки примножив книги слов'янські, а й заснував першу в Росії бібліотеку, яка довго була й архівом князівських договірних грамот...» Далі митрополит Євгеній подає розгорнуту історію вивчення головного твору князя - юридичної пам'ятки і численних видань «Руської Правди» - в Росії (Пб., 1733, 1792), Польщі (Warszawa, 1820), які були і в його бібліотеці. Щодо публікації 1792 р. зауважує: «Але видавці не сказали, де залишилися ті списки, з яких склали вони свої... і не вказали тих джерел, з яких черпали вони пояснення і примітки свої, а тому вони часто здаються довільними» (Сын отечества, 1821, ч. 71, № 29, с. 97-102; Словарь, 1845, т. 2, с. 282-288). До речі, діяльності князя Ярослава було присвячене виголошене митрополитом Євгенієм у Києві урочисте «Слово на память освящення храма св. великомученика Георгия».

По-четверте, - нові додаткові біографії до видання 1845 р.:

Базилевич Григорій Іванович (1759-1802) - народився в м. Боромля на Слобожанщині у сім'ї священика, навчався в Харкові, Петербурзі, Страсбурзі, де в 1791 р. захистив диплом на звання доктора медицини, потім - у Парижі та Геттінгені. В Росії з його ініціативи «засновані при військових шпиталях до того часу не існуючі клінічні палати... він був також одним з перших учасників у складанні всіх планів і штатів; а особливо ж Медико-хірургічна академія в частині учбовій багато йому була зобов'язана, і навіть ім'я це, за його поданням, їй присвоєно...» (Словарь, 1845, т. 1, с. 13-14).

Галінковський Яків Андрійович (1777-1816) - колезький асесор. Народився в Прилуках. Навчався у Київській академії, пансіонах в Прилуках, Переяславі, Москві. Написав роман «Часы задумчивости» (М., 1799), видав «Корифей, или Ключ литературы, содержащий начала всеобщей словесности» (СПб., 1802) у 12 частинах (Словарь, 1845, т. 1, с. 107-108).

Гамалія Платон Якович (?-1818) - капітан-командор флоту. Автор книг: «Высшая теория морского искусства» (СПб., 1803-1804), «Опыт морской практики» (СПб., 1804), «Теория и практика кораблевождения» (СПб., 1806). Також переклав «Сокращенную оптику» (СПб., 1803) Шмідта (Словарь, 1845, т. 1, с. 108).

Данилович Герасим - автор Передмови до Біблії (Острог, 1581), кількох віршів (Словарь, 1845, т. 1, с. 156).

Каменецький Йосип Кирилович (1754 - ?) - колезький радник, член Медико-хірургічної академії. Навчався в Чернігівській семінарії, Петербурзькому медико-хірургічному училищі. Як лікар був на турецькій війні, боровся з епідемією чуми. Написав і видав (М., 1805 та ін.) «Краткое наставление о лечении болезней простыми средствами» (Словарь, 1845, т. 1, с. 258-260).

Калніст Василь Васильович (1758-1823) - поет і драматург, член Російської академії. Автор комедії «Ябеда» (СПб., 1798). Видав зібрання своїх віршів (1796), перекладав Ж.Мольєра (Словарь, 1845, т. 1, с. 272). «Лирические сочинения» (СПб., 1806) були в митрополита Євгенія.

Карпінський Никон Карпович (1745-1810) - доктор медицини, генерал-штаб-лікар. Народився в с. Денисівці Полтавської губернії. Навчався у Харкові, Петербурзі,

Страсбурзі. Написав «Русскую фармакопею» латинською мовою (СПб., 1798, у перекладі І.Левонтовича - М., 1802), в 1805 р. видав «Описание желтой горячки» (Словарь, 1845, т. 1, с. 276-278).

Козельський Федір Якович (1734-1783?) - сенатський протоколіст. Автор трагедії «Пантея» (СПб., 1787), поеми «Незлюбивая жизнь» (СПб., 1769) та ін. Видавав (СПб., 1769-1771; 1778) і зібрання своїх творів (Словарь, 1845, т. 1, с. 295).

Козельський Яків Павлович (1728-1793?) - радник, викладач Артилерійського корпусу. Автор підручників. Багато перекладав, зокрема: Мозер Ф. «Государь и министр» (СПб., 1766), Гольберг Л. «История датская» (СПб., 1765-1766) та ін. (Словарь, 1845, т. 1, с. 294-295).

Козицький Григорій Васильович (1725?-1776) - письменник, перекладач (з грецької, латинської, німецької мов). Навчався в Київській академії, подорожував по Європі. Був почесним академічним радником. Видав (СПб., 1775.- Ч. 2) «Древний летописец» (Словарь, 1845, т. 1, с. 295-297; також у М.І.Новикова).

Кондратович Кириак Андрійович (XVIII ст.) - поет, перекладач. Навчався в Київській академії. Брав участь у заснуванні слов'яно-латинської школи в Рязані (з 1726). Видав свої та перекладені ним вірші та епіграми: «Старик молодой, доброхотному и недоброхотному читателю» (СПб., 1769.- Ч. 1 - 2), склав ботанічний словник «Диктiонер» (СПб., 1780). Переклав, зокрема, С.Герберштейна «Записки о России» та багато інших творів, які не друкувалися (Словарь, 1845, т. 1, с. 299-301).

Кузменський Григорій (XVIII ст.) - сотник чернігівський, автор «Панегрика імп. Єлизаветі Петрівні» 1744 р. (Словарь, 1845, т. 1, с. 323).

Перекрестович Данило Іванович - автор книги «Дари духа святого», виданої у Чернігові 1688 р. (Словарь, 1845, т. 2, с. 117; також у М.І.Новикова).

Погорецький Петро Іванович (1740-1780) - доктор медицини, перекладач. Навчався у Лейдені. Автор «примечаний на врачебную Фрейберову книгу» (Словарь, 1845, т. 2, с. 126; також у М.І.Новикова).

Політковський Федір Герасимович (1754-1809) - доктор медицини та хімії, професор, декан Московського університету. Народився на Чернігівщині. Навчався в Чернігівській семінарії, а з 1774 р. - у Московському університеті. У 1781 р. закінчив Лейденський, у 1783 р. - Паризький університет. Повернувшись до Москви, викладав, провадив досліди та практикував, причому лекції свої читав «здебільшого при ліжках в університетській лікарні». Автор дисертації «De ruogepia» (Лейден, 1781), а також промов, статті «Краткое обозрение врачебной науки». Переклав з французької (М., 1806) «Науку сохранять здоровье» (Словарь, 1845, т. 2, с. 129-131).

Рожалін Кузьма Федорович (?-1786?) - доктор медицини. У Лейдені написав «Разсуждение о болезни скорбут» (1765) латинською мовою (Словарь, 1845, т. 2, с. 147; також у М.І.Новикова).

Самойлович Данило Самійлович (1746-1805) - доктор медицини. Автор трактатів латинською, російською, французькою мовами, перекладач. Відомий працями про лікування чуми (Словарь, 1845, т. 2, с. 160-161).

Січкарьов Лука Іванович (1741-1809) - викладач, перекладач з грецької, латинської, німецької, англійської, французької та інших мов. Походженням з ніжинських дворян. Був директором училищ м. Єкатеринослава (Словарь, 1845, т. 2, с. 164-166).

Сохацький Павло Афанасійович (1765-1809) - професор філософії та давньої словесності Московського університету. Навчався в Києві, Москві. Автор промов, перекладач. Видавав журнали: у 1793-1798 рр. - «Приятное препровождение времени», у 1799-1801 рр. - «Ипокрена, или Утехи любословия» (Словарь, 1845, т. 2, с. 174-175).

Тереховський Мартин Матвійович (1740-1796) - доктор медицини, професор хімії. Багато його творів з історії медицини не видані (Словарь, 1845, т. 2, с. 207).

Тихорський Хома Трохимович (1713-1814) - доктор медицини. Народився в Переяславі. Навчався в Києві, Петербурзі. В Лейдені 1765 р. захистив дисертацію «De vera sive proxima causa podagrae» (Словарь, 1845, т. 2, с. 209).

Трохимовський Михайло Якович (1730-1815) - полковий лікар. Автор «Разсуждения о растениях, в Крымской степи усмотренных» 1772 р. (Словарь, 1845, т. 2, с. 226).

Туманський Федір Васильович (?-1805) - письменник, видавець, перекладач. Помер у Глухові. Зібрав і видав

багато матеріалів до біографії Петра I, а також «Созерцание жизни великого князя Александра Невского» (СПб., 1789), декілька журналів у Петербурзі: «Зерцало света» (1786), «Лекарство от скуки и забот» (1787), «Российский магазин» (1792-1793). В останньому він опублікував «Летописец Малыя России» зі словничком (Словарь, 1845, т. 2, с. 226-227).

Хмельницький Іван Петрович (1742-1794) - доктор філософії. Навчався в Київській академії, Кенігсберзькому університеті. Автор філософських трактатів, зокрема, «Рассуждения о рабстве по законам естественным и праву всенародному», перекладач (Словарь, 1845, т. 2, с. 239; також у М.І.Новикова).

Шафонський Афанасій Пилипович - доктор медицини, закінчив Лейденський університет (Словарь, 1845, т.2, с. 248).

Ягельський Касьян (1736-1774) - доктор медицини. Навчався в Лейденському університеті. Автор «Наставления о предохранительных средствах от моровой язвы» 1771 р. (Словарь, 1845, т. 2, с. 282).

1. **Ивановский А.Д.** Высокопреосвященный Евгений, митрополит Киевский и Галицкий. - СПб., 1871; Його ж. Митрополит Киевский и Галицкий Евгений (Болховитинов). - СПб., 1872; **Шмура Е.Ф.** Митрополит Евгений как ученый: Ранние годы жизни (1767-1804). - СПб., 1888; **Полетаев Н.** Труды митрополита Киевского Евгения по истории русской церкви. - Казань, 1889; **Карпов С.М.** Евгений Болховитинов как митрополит Киевский. - К., 1914.
2. Нині в Інституті української археографії готується до видання біобібліографічний довідник Є.В.Рукавіциної «Бібліотека і архів митрополита Євгенія (Є.О.Болховітінова): Каталог власних творів, редакцій, перекладів. Каталог рідкісних видань з особистої бібліотеки. Показчики публікацій листування, досліджень біографії та творчості, архівних матеріалів, алфавітний та іменний».
3. Див.: лист митр. Євгенія І.М.Снегирьову (15.2.1837) // Старина русской земли. - СПб., 1871. - С.134.
4. **Остромысленский Е.** Исследование о древней Киевской церкви св. Ильи. - К., 1830; **Соколов Н.** О времени крещения российской княгини Ольги. - К., 1832; **Спаский К.** Обращение в.кн. Владимира в христианскую веру и насаждение оной в России (К., 1832); **Максимович И.** Историческое обозрение первого вселенского собора - К., 1832; **Григорьев Н.** Историческое обозрение богослужбных книг греко-русской церкви - К., 1836; **Ильинский Е.** Кто был первый митрополит Киевский - К., 1836; **Каневский К.** О древнейшей Киевской церкви св. Ирины - К., 1836; **Гогоцкий С.** Критическое обозрение учения римской церкви о главенстве папы - К., 1836; **Новицкий О.** Духоборцы - К., 1832; **Новицкий О.** О первоначальном переводе священного писания на славянский язык - К., 1837; **Булгаков М.** История Киевской академии. - М., 1843; **Слюсарев Д.** Церкви и монастыри, построенные в Киеве князьями, начиная с сыновей Ярослава до прекращения Киевского великокняжения. - К., 1892.
5. Четыре письма Евгения, митрополита Киевского, к архимандриту Мелетию, ректору Киевской Академии // Киев. старина. - 1883. - Июнь. - С. 315.
6. **Малышевский И.И.** Деятельность митр. Евгения в звании председателя конференции КДА // Тр. КДА. - 1867. - Т.4. - N 12. - С. 567-650.
7. **Щербина В.І.** Спроби організації історичної праці в Києві у першій половині XIX ст. // Україна. - 1929. - Т. 1-12. - С. 10-14.
8. **Максимович М.А.** Письма о Киеве и воспоминания о Тавриде. - СПб., 1871. - С. 125-126.
9. **Розанов Ф.Ф.** Латинский лексикон с российским переводом. - М., 1797; **Сопиков В.С.** Опыт российской библиографии. - М., 1813-1821. Ч.1-5; **Бекетов П.** Собрание портретов россиан, знаменитых по своим деяниям. - М., 1821. - Ч.1; **Грег Н.И.** Опыт краткой истории русской литературы. - СПб., 1882; **Klossius F.K.** De vetustis nounullis membranis in bibliothecis Rossicis. - Drogati, 1827; **Максимович М.А.** История древнерусской словесности. - К., 1839; **Келлен П.И.** Библиографические листы (СПб., 1825-1826).
10. Пять писем митрополита Евгения к В.С.Сопикову // Древняя и новая Россия. - 1881. - Т.1. - N 2. - С. 314-317.
11. **Ивановский А.Д.** Высокопреосвященный Евгений... - СПб., 1871. - С.12.
12. Чтения 18 декабря 1867 года в память митрополита Евгения ... - СПб., 1868. - С. 58. - (СОРЯС. - Т. 5. - Вып.1); Древняя и новая Россия. - 1881. - N2. - С. 305; Рус. архив. - 1889. - N5. - С. 24, 27.
13. ЦДІА (Київ), ф.184, оп.1, N 7, 127 арк.
14. Там само; ф. 711, оп. 2, од. зб. 1044, N 109, 36 арк.
15. Там само; ф. 711, оп.1, N 950, N 1046.
16. ЦНБ ІР, ф.301, КДА, N 669 л.
17. ЦДІА (Київ), ф. 711, оп.1, N 1434.
18. **Кл.Пр.Н.О. [Оглоблин Н.Я.]** Число рукописей митрополита Евгения в Киево-Софийской библиотеке // Тр. КДА. - 1867. - Т.4. - N 12. - С. 651-658.
19. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. Библиотека Киево-Софийского собора. - М., 1904. - Вып.3. - С. 1-9.
20. **Бычков А.Ф.** О словарях русских писателей митрополита Евгения // Чтения... - С. 217-292; **Кауфман И.М.** Русские биографические и библиографические словари. - М., 1955. - С. 288-294; **Л.М. [Мацевич Л.С.]** Замечательный экземпляр книги митрополита Киевского Евгения Болховитинова «Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина греко-русской церкви. Изд. 2-е. СПб., 1827 // Киев. старина. - 1904. - N 9. - С. 275-291; **Лепехин М.П.** К истории работы Евгения Болховитинова над словарем русских писателей // Книга в России XVIII - середины XIX в. - Л., 1989. - С. 164-198; **Колесник И.И.** Развитие историографической мысли в России XVIII - первой половины XIX века. Дн., 1990. - С. 51-59; **П.ж.** - История русской историографии XVIII - первой половины XIX века. - Дн., 1987. - С. 18, 33, 48, 53, 55, 56, 58, 69.
21. **Лазаревский А.** Указатель источников для изучения Малороссийского края. - СПб., 1858. - Вып. 1. - С.14, 20, 23-26, 30, 40, 64, 66; **Фаворов Н.А.** Речь // Тр.КДА. - 1867. - Т.3. - N 8. - С. 353-383; **Иконников В.С.** Опыт русской историографии. - К., 1891. - Т.1. - Кн.1. - С. 238, 646-647 та ін.; Кн.2. - С.1168-1169 та ін.; **Титов Ф.И.** Киевская академия в эпоху реформ (1796-1869 гг.). - К., 1915. - Вып.5. - С.3-5,7,16; **Марченко М.І.** Українська

- історіографія (з давніх часів до середини XIX ст.) - К., 1959. - С. 171; *Гасриленко В.О.* Українська сфрагістика. - К., 1977. - С. 39-40; К., 1991. - Вип.14. - С. 15, 33; *Сарбей В.Г.* Митрополит Євгеній (Є.О.Болховітінов) // Київ. старовина. - 1993. - № 1(298). - С. 73-83; Його ж. Україна в житті і діяльності Е.А.Болховітінова // Київський Болховітіновський збірник. - К., 1993. - С.53-55; *Шип Н.А.* Киевская духовная академия во времена митрополита Евгения // Там само. - С.96-108.
22. *Евгеній.* Словарь русских светских писателей. - М., 1845. - С. III-IV.
23. *Левицкий О.* Опыт исследования о Летописи Самовидца // Летопись Самовидца по новооткрытым спискам с приложением трех малороссийских хроник: Хмельницкой, «Краткого описания Малороссии» и «Собрания исторического». - К., 1878. - С. 7; *Маркевич Н.А.* История Малороссии. - М., 1842. - Т. 5. - С. 95.
24. Восстание декабристов. - М., 1976. - Т.14. - С. 171; *Маслов В.И.* Библиографические заметки. 3. Энциклопедический словарь С.Селивановского // Чт. в Ист. об-ве Нестор-летописца. - 1914. - Кн. 24. - Вып.1. - Отд. 3. - С.19, 115, 122, 127.
25. *Титов А.* Во что обошлась опись библиотеки преосв. Ириней Фальковского после его смерти // Киев. старина. - 1883. - № 8. - С. 768.
26. *Адаменко Н.* Список «Енеїди» Івана Котляревського // Вісті АН УРСР. - 1938. - № 8-9. - С. 58-60; *Дашкевич Н.П.* Старейший список «Малороссийской Энеиды» // ЧИОНЛ. - 1901. - Кн. 15. - Вып.1. - Отд. 2. - С. 33-42; Отд.3. - С. 39-47.
27. *Махновець Л.Є.* Як було відкрито «Слово о полку Ігоревім» // Веч.Київ. - 1953. - 27 січня; *Маслов С.И.* Киевские экземпляры «Слова о полку Игореве» // ТОДРЛ. - 1954. - Т.10. - С. 251-253.
28. *Стасов В.* Сочинение, приписываемое Бортиянскому // Рус. муз. газета. - 1900. - № 47. - Стб. 1139.
29. *Дилецкий Н.* Идея грамматики музыкальной. - М., 1979. - С. 492. - (Памятники рус. муз. искусства. - Вып.7).
30. *Ружавіцина Є.В.* «Грамматика или известная правила пения музыкального» М.Ділецького з бібліотеки митрополита Євгенія (Є.О.Болховітінова) // Укр. археогр. щорічник. - К., 1993. - Вип.2. - С. 62-67.

ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ. ХРОНІКА ПОДІЙ

Зоряна Маринович

ДНІ НАУКИ В БІБЛІОТЕЦІ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

9 - 10 лютого цього року в науковій бібліотеці Львівського університету пройшли Дні науки, що вже стали традиційними. Було вшановано пам'ять колишнього співробітника бібліотеки, зав. відділом бібліографії, автора багатьох історичних творів Теодора Микитина. Осередок Товариства української мови ім. Т.Шевченка влаштував книжкову виставку, присвячену його життю й творчості.

На засіданні секції «Бібліотекознавство. Бібліографія. Книгознавство» головна увага учасників була зосереджена на питанні про виконання «Закоу про мови в Україні». З інтересом була прослухана доповідь головного бібліографа НБУ М.Гордія «Державність української мови: здобутки та втрати», в якій було зазначено, що НБУ веде плідну роботу в напрямку впровадження закону в життя. Для поповнення фондів бібліотеки україномовною книгою використовуються різні джерела: бібліотеки, книгообиди (між бібліотеками України, вузами, установами НАН), обласне товариство «Просвіта» і його філія Франківського району, видавництва «Світ», «Відродження» (Дрогобич), «Край», «Меморіал», «Червона калина», колекція видань Українського католицького університету в Римі від Блаженнішого Патріарха УГКЦ Мирослава Івана Кардинала Любачівського, американсько-українська добродійна фундація «Сейбр-Світло»; дари наших земляків - громадян зарубіжних країн.

У доповіді Г.Талантової (заступник директора НБУ) «Вивчення думки читача - важливий фактор у поліпшенні роботи бібліотеки» йшлося про якість обслуговування відвідувачів.

Завідувач відділом МБА О.Я. Лук'яненко у доповіді «Міжбібліотечний абонемент: стан, проблеми, перспективи» відзначила, що МБА як одна з форм бібліотечного обслуговування додає відомчі бар'єри і що абонемент забезпечує доступність фондів усіх бібліотек. Але робота гальмується відсутністю добре налагодженої форми інформації про фонди (система зведених

каталогів), та й самі каталоги не дуже чітко орієнтовані на систему МБА (відсуття кумуляція, неясний друк, неоднотипні «сіглі» бібліотек, де є необхідне видання). Працівникам МБА слід розв'язати чимало проблем: йдеться про упорядкування територіальної системи МБА, укріплення та оснащення центрів МБА зведеними каталогами і копіювальною технікою та поступова перебудова системи на основі використання автоматизованих баз даних про наявність та розподіл літератури в оснащених телекомунікаційним доступом бібліотеках.

Головний бібліограф відділу рукописів, стародруків і рідкісної книги Г.Демченко розповіла про літературу з історії релігії в збірці князів Чарторийських, історію її створення, її бібліографічну класифікацію, неординарний план розміщення. У колекції, яка нараховує понад 25 тис. прим., найбільше книг з релігії - 6611 томів; велика збірка Біблій, Старого й Нового Завітів та їх окремих частин 147 мовами світу; теологічних праць з православ'я, протеставства, ісламу, буддизму, інших релігій, досліджень видатних богословів і теологів та їх біографій, літургій, псалмів тощо. В систематичному каталозі Чарторийських є окремий розділ, присвячений діяльності єзуїтів і церкви взагалі в просвітницькій справі.

Тема доповіді вченого секретаря НБУ В.Н.Кутика - «Історія української книги й бібліотеки в «Історії України-Руси» М.Грушевського».

Проблеми складання нової класифікаційної схеми, виходячи з державної програми «Освіта» (Україна ХХІ ст.), були в основі доповіді «Вища школа і вища освіта: класифікаційна схема. Методика складання» (зав. сектором науково-бібліографічного відділу Л.Панів).

З рідкісними творами та виданнями з фондів НБУ присутніх ознайомили зав. відділом рукописів, стародруків і рідкісної книги Н.Ішвець та зав. сектором цього ж відділу Г. Можарова.